

2-23 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

- Λέσβος, ένα πανάρχαιο νησί. Η μακραίωνη ιστορική του πορεία από την αρχαιότητα έως σήμερα.

- Η πνευματική Μυτιλήνη. Από τον Αλκαίο και τη Σαλψώ, έως την «Λεσβειική Ανοιξη» και τους επιγόνους.

- Η Λέσβος της Τέχνης. Εκατόν είκοσι μνηστήρες του χρώματος και εραστές της γλυπτικής.

- Ο Τύπος στη Μυτιλήνη. Η ιστορία του δημοσιογραφικού λόγου, από τη γέννηση του πρώτου εντύπου έως σήμερα.

- Παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Στη Λέσβο επιβιώνουν πανάρχαια πολιτιστικά στοιχεία σε συνδυασμό με τη στεριανή ανατολίτικη επίδραση.

- Τα αστικά μέγαρα. Οι κατοικίες της ανώτερης αστικής τάξης της Μυτιλήνης.

- Βιομηχανικά κτίρια. Μοναδικά ελαιοτριβεία και σαπωνοποιεία στο νησί με τους απέραντους ελαιώνες.

- Οι «Μνημειακές» βρύσες της Λέσβου. Έργα ανωνύμων τεχνιτών, γεννήθηκαν από το σμίξιμο του νερού και της πέτρας.

24 ΘΕΑΜΑΤΑ

Κινηματογράφοι και θέατρα.

25-31 ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

Το πρόγραμμα της εβδομάδας.

Φωτογραφία εξωφύλλου: Οικία Αχ. Βουρνάζου (νυν Μουζάλα) του 1888, του αρχιτέκτονα Αργ. Αδαλή, με νεοκλασικές επιρροές. (Φωτ. Μίκα Λαμπροπούλου-Παπαευστρατίου).

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»:
ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Λέσβος, ένα πανάρχαιο νησί

Η μακραίωνη ιστορική του πορεία από την αρχαιότητα έως σήμερα

Λιομάζωμα. Η Λέσβος είναι ένα ατέλειωτο δάσος ελιάς, με έντεκα εκατομμύρια ελαιόδεντρα. Η ιστορία της είναι δεμένη με το ευλογημένο αυτό δέντρο, αφού η ελιά έφερε το εργοστάσιο του λαδιού, στη συνέχεια ήρθε η παραγωγή του σαπουνιού, ακολούθησε το εμπόριο των δύο αυτών προϊόντων, η αύξηση των εργοστασίων της ελιάς και των σαπωνοποιείων που δημιούργησε επίσης την αύξηση του εμπορικού στόλου. (Φωτ.: Ν. Σηφουνάκης).

Του Παν. Παρασκευαΐδη

Προέδρον «Εταιρίας Λιολικών Μελετών»

ΤΑ ΠΡΩΤΑ σημαντικά οικιστικά αρχαιολογικά ευρήματα στη Λέσβο βρίσκονται στη Θερμή, όπου αλληπάλληλες πόλεις στοιχίζουν μια ιστορική ζωή, που ξεκινά απ' την 4η π.Χ. χιλιετία. Οι άνθρωποι της εποχής αυτής, όπως και οι πριν απ' αυτούς, αλλά και οι μετά απ' αυτούς για αρκετούς αιώνες μας παραμένουν άγνωστοι, χαμένοι μέσα στην αχλή της Προϊστορίας.

Το πρώτο όνομα που σώζεται στην ιστορική μνήμη είναι του πρώτου βασιλιά του νησιού του Μάκαρα, ο ο-

Επιμέλεια αφιερώματος:
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ποίος αφαλώς συνδέεται με το σημερινό τοπωνύμιο «τα Μάκαρα». Οι λέξεις, βλέπετε, είναι ανθεκτικότερες από τις πέτρες. Ο Μάκαρας πάντρεψε την κόρη του Μήθυμνα με τον Θεσσαλό Λέσβο και έκτοτε, παρά τους διάφορους κατακτητές το νησί διατήρησε μέχρι σήμερα την ονομασία Λέσβος. Κάπου 4.000 χρόνια δηλαδή τα τοπωνύμιά του επιβιώνουν, γεγονός που δείχνει ότι κανείς δεν τόλμησε ή δεν μπόρεσε να τα αλλάξει, γιατί ο πολιτισμός του επιβαλλό-

ταν στους διάφορους εποίκους και κατοίκους.

Αιολικός πολιτισμός

Οι Αιολείς που ήρθαν κυρίως από τη Θεσσαλία, αφού ζυμώθηκαν με τον παλιό πολιτισμό δημιούργησαν τον τελικό Αιολικό, πολλά στοιχεία του οποίου παραμένουν ακόμα στη λεσβική γλώσσα, τη λατρεία και τα έθιμα.

Στα Τρωϊκά η Λέσβος ήταν με το μέρος των Τρώων, οι οποίοι ήταν γνωστό ότι και αυτοί ήταν Έλληνες. «Και το Τρώων Έθνος Ελληνικόν εν τοις μάλιστα την εκ Πελοποννήσου», λέει τον 1ο π.Χ. αιώνα ο Διονύσιος Αλικαρνασσεύς.

Η Μυτιλήνη κτίστηκε γύρω στο 1054 π.Χ. και δεν άργησε να δημιουργήσει πολιτισμό, που επηρέασε τον ελληνικό χώρο.

Η πολιτιστική ακμή που σημειώθηκε τον 8ο με 7ο π.Χ. αιώνα δικαίωσε τη φήμη της Λέσβου ως σημαντικού Κέντρου του Αιολικού Πολιτισμού. Αρίων, Τέρπανδρος, Αλκαίος, Πιττακός και Σαπφώ είναι μερικά απ' τα πιο σπουδαία ονόματα, που η φήμη τους ταξίδεψε μέσα στον ατέλειωτο χρόνο.

Η Μυτιλήνη αποίκισε την απέναντι Μικρασιατική παραλία, που ονομάστηκε «Αιγιαλός των Μυτιληναίων». Στη Συμμαχία που επέβαλε στο χώρο επιρροής της τιμωρούσε τις αποστασίες με κλείσιμο των σχολείων και επακόλουθη απαίδευση. Οι Αθηναίοι πρακτικότεροι τιμώρησαν τη Μυτιλήνη το 428 π.Χ. για τη δική της αποστασία από την Αθηναϊκή Συμμαχία με σφαγή 1.000 ατόμων.

Οι αιώνες κυλούν και η Λέσβος λίγο ή πολύ γίνεται το κέντρο διαφόρων γεγονότων και δραστηριοτήτων, έχει δηλαδή μια συνεχή ιστορική παρουσία και όταν οι Ρωμαίοι κλείνουν τον ορίζοντα από Δύση και Ανατολή με την καταστροφή της Κορίνθου το 146 π.Χ. και την απόκτηση της Περγάμου το 133, αναγκαστικά υποτάσσεται σ' αυτούς. Το 62 π.Χ. την επισκέπτεται ο Πομπήϊος που αποκτά συμπάθειες και φιλίες σ' αυτή. Το νησί εξακολουθεί να 'χει φιλοσόφους, ποιητές και καλλιτέχνες και έντονη πνευματική ζωή. Ίσως γι' αυτή την «Εθνική» δραστηριότητα ο Απόστολος Παύλος, που ήρθε το 52 μ.Χ. στη Μυτιλήνη για μια μέρα δεν φαίνεται να ίδρυσε αμέσως εκκλησία, αν και ασφαλώς κήρυξε τον πρώτο «καινόν λόγον».

Βυζαντινή εποχή

Κατά τα 1000 χρόνια που η Λέσβος ανήκε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν ξεχώρισε σε τίποτα ιδιαίτερο, όπως λίγο-πολύ όλες οι επαρχίες του Κράτους. Εξάλλου οι πληροφορίες που σώζονται για τη ζωή της είναι ελάχιστα. Το 803 πέθανε εξόριστη στη Λέσβο η Ειρήνη η Αθηναία και τον 11ο αιώνα ζει ο περίφημος ιαμβογράφος Χριστόφορος ο Μυτιληναίος. Οι πολλές και καταστρεπτικές επιδρομές, που άρχισαν απ' τον 9ο αιώνα, όταν το Βυζαντινό ναυτικό δεν μπορούσε να ελέγξει το Αιγαίο, συντελούν κι αυτές στην ιστορική σιωπή. Σαρακηνοί, Ρώσοι και τέλος Τούρκοι αλωνίζουν στις θάλασσες

Ελαιοτριβείο στο Νεοχώρι. Η αρχιτεκτονική θυμίζει τις εκκλησίες του μάστορα Στρατήγη Καρέκου σε χωριά της Λέσβου, στα μέσα του 18ου αι. (Φωτ.: Ν. Σηφουνάκης).

και επιτίθενται στα νησιά αρπάζοντας τα έτοιμα αγαθά.

Το 1355 ο Γενουάτης ηγεμόνας Φραγκίσκος Γατελούζος, που παντρεύεται την αδελφή του Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου και παίρνει προίκα τη

Λέσβο εγκαινιάζει στο νησί την αξιολογία και αρκετά γνωστή Γατελούζικη περίοδο, κατά την οποία το νησί έγινε σημαντικό εμπορικό και οικονομικό κέντρο του Βορείου Αιγαίου. Αυτή η δύναμή του έκανε τον Μωά-

μεθ Β' να το καταλάβει το 1462, παρά την απεγνωσμένη αντίσταση που πρόβαλλε.

Τουρκοκρατία

Η υποδούλωση στους Τούρκους γέμισε πένθος και συμφορά τη Λέσβο. Μόλις τον 18ο αιώνα άρχισε να βγάζει το κεφάλι απ' τις ερμιές, καθώς κινήθηκε το εμπόριό της. Το 1770 ο Ορλόφ δεν μπόρεσε να καταλάβει το Κάστρο της Μυτιλήνης και όταν έφυγε οι Τούρκοι ξέσπασαν την οργή του σφάζοντας τους ανεύθυνους Μυτιληνούς και διαρπάζοντας τα υπάρχοντά τους. Το ίδιο έκαναν και το 1821, όταν ο Παναγιώτης ανατίναξε στην Ερεσό το δίκροτό τους, για να εκδικηθούν την απρόσμενη απώλεια, παρά το ότι η Λέσβος δεν μπόρεσε να επαναστατήσει.

Το 1850 έγινε μεγάλος παγετός, που κατάρτησε χλωρίδα και πανίδα του νησιού και το 1867 μεγάλος σεισμός. Παρά τις καταστροφές αυτές «το χάσμα π' άνοιγε ο σεισμός ευθύς εγιόμιζ' άνθη» και η Λέσβος στις παραμονές της απελευθέρωσής της βρισκόταν σε θαυμαστή ακμή με οικονομία ελεγχόμενη απόλυτα από τους Έλληνες.

Στις 8-11-1912 ο ελληνικός στόλος απελευθέρωσε τη Μυτιλήνη και οι ναυμαχίες της Ελλάς (3-12-12) και της Λήμνου (6-1-13) σφράγισαν οριστικά και αμετάκλητα την εθνική ελευθερία του νησιού. Η Μικρασιατική Καταστροφή και η ανταλλαγή των πληθυσμών του 1923 απέκοψε το νησί απ' την τροφοδότρα του Αιολική Μικρασία και το έστρεψε προς την ηπειρωτική Ελλάδα. Η Κατοχή και ιδίως ο Εμφύλιος Πόλεμος επέτειναν τα προβλήματα και οδήγησαν τη Λέσβο σε γενικότερη κρίση.

Παρά ταύτα το πανάρχαιο νησί εξακολουθεί να είναι ένας εθνικός και πνευματικός ακρίτας, που αντιμετωπίζει με αισιοδοξία το μέλλον.

Στις 8 Νοεμβρίου η Μυτιλήνη εορτάζει την απελευθέρωσή της. Την ιστορική στιγμή απεικόνισε στο έργο «Η Μυτιλήνη Ελληνική» (συλλογή Χ. Μπίνου), ο Θεόφιλος, μια από τις μεγαλειώδεις φυσιογνωμίες του νησιού. Με το στίγμα του «τρελού» περιπλανιόταν χρόνια, ζωγραφίζοντας στη Σμύρνη, στο Πήλιο και τέλος στην πατρίδα του, τη Μυτιλήνη, όπου και πέθανε το 1934. Καμιά υπόληψη ή παραδοχή όσο ζούσε. Η ζωγραφική του ιδιοφυία αναγνωρίστηκε και απέκτησε διαστάσεις αίγλης, μετά θάνατον. Προς το τέλος της ζωής του, η συνάντησή του με τον ΤΕΡΙΑΔΕ –συμπατριώτη του κι αυτός, από τα ηγετικά πρόσωπα της λεγόμενης Σχολής του Παρισιού– ήταν η αρχή. Σήμερα είναι η πιο συζητημένη μορφή λαϊκού ζωγράφου.

Η πνευματική Μυτιλήνη

Από τον Αλκαίο και τη Σαπφώ έως τη «Λεσβιακή Ανοιξη» και τους επιγόνους

Από τα αριστερά: Θράσος Καστανάκης, Στρατής Μυριβήλης, Αγγελος Τερζάκης, Ηλίας Βενέζης. Στο λογοτεχνικό περιοδικό «ΧΑΡΑΥΓΗ» του νησιού του, στα 1912, είχε αφηγηθεί ο Σ. Μυριβήλης ένα επεισόδιο απ' τον Βαλκανικό Πόλεμο («Το κόκκινο λουλούδι»). Στην εφημερίδα «ΚΑΜΠΑΝΑ» δημοσίευσε σε συνέχειες, από τον Απρίλιο του '23 έως τον Απρίλιο του '24, τη «Ζωή εν τάφω». Αμέσως μόλις τέλειωσε η πολεμική αφήγηση του Μυριβήλη, άρχισε, σε συνέχειες πάλι, η μαρτυρία του Βενέζη από την ομηρία του στα Τάγματα Εργασίας στην Τουρκία. Πρόκειται για την πρώτη μορφή του βιβλίου του «Το νούμερο 31328». Ήταν ακόμα η εποχή που οι συγγραφείς δοκίμαζαν πρώτα τις αντοχές τους σε εφημερίδες και περιοδικά. Το βιβλίο ερχόταν αργότερα ως δικαίωση.

Του **Κώστα Γ. Μίσσιου**

Ερευνητή της Λεσβιακής γραμματείας

ΑΠΟ τα βάθη των αιώνων, στη Μυτιλήνη, τα γράμματα ήταν σε περίοπτη θέση στη ζωή των ανθρώπων της. Οι παμπάλαιοι πρόγονοί μας, για να δικαιολογήσουν την εκπληκτική άνθησή τους και μαζί και των τεχνών, λέγανε ότι το νησί είχε την εύνοια των Μουσών, γιατί οι κάτοικοί του θάψανε με τιμές το κεφάλι του Ορφέα –γιού της Μούσας Καλλιόπης– που εκβράστηκε στις ακτές του, έπειτα από τον διαμελισμό του από τις γυναίκες της Θράκης.

Εστω και τούτα εδώ ξεκινούν από

παραδόσεις και όσο και αν ανάγονται σε σφαίρες μεταφυσικές, τα πραγματικά δεδομένα είναι επιβεβαιωτικά, τουλάχιστον ως τα χρόνια των Ρωμαίων, και μετά, τους δυο τελευταίους αιώνες – με θλιβερό κενό την περίοδο της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και τους πρώτους αιώνες της Οθωμανικής.

Η καταφυγή στις πηγές, μας δίνει την ευκαιρία να επισημάνουμε ένα μεγάλο αριθμό ποιητών, μουσικών, ιστορικών, φιλοσόφων, διαπρεπών στα χρόνια τους, ονομαστών και σήμερα.

Ο επικός ποιητής Λέσχης, ο περιώλυμος Τέρπανδρος ο Αντισσαίος, ο

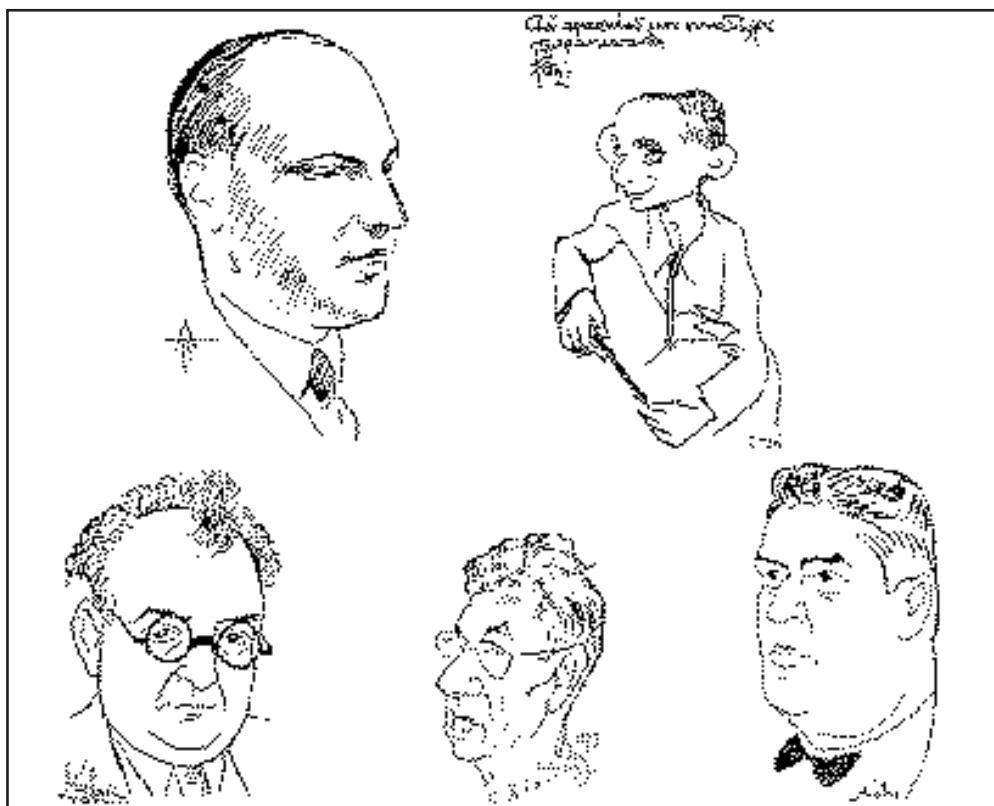
επίσης σπουδαίος Αρίων, ο λυρικός Αλκαίος, ο –εκ των επτά σοφών– Πιττακός, ο Κριναγόρας ο επιγραμματοποιός, ο ιστορικός Ελλάνικος, ο Μυρσίλος ιστορικός κι' αυτός, ο σύγχρονος και φίλος του Πομπηίου, ο Θεοφάνης ο Μυτιληναίος, ιστορικός περιωπής, ο μαθητής και διάδοχος του Αριστοτέλη Θεόφραστος ο Ερέσσιος, φιλόσοφος περισπούδατος και θεμελιωτής της βοτανικής, ο Λόγγος που έγραψε το πρώτο –παγκοσμίως– μυθιστόρημα, το «Δάφνης και Χλόη», και άλλοι πάμπολλοι είναι αυτοί που δοξάζουν το νησί, και ανάμεσά τους, βέβαια, εκείνη που ονομάστηκε δεκάτη Μούσα, η κορυφαία

ποιήτρια από γεννέσεως του ανθρώπινου είδους: η Σαπφώ.

Το γιατί οι Λέσβιοι σωμαίνουν για αιώνες –όπως και το σύνολο, μάλλον των Ελλήνων– προφανώς, έχει την εξήγησή του στις συνεχείς λεηλασίες που υφίσταται το νησί. Πώς θα μπορούσαν οι Μούσες να σταθούν κοντά του, όταν το 376 το λεηλατούν οι Σκύθες, το 769 οι Σλαίοι, το 851 οι Σαρακηνοί, το 1027 οι Ρώσοι, το 1128 οι Ενετοί, το 1204 οι Σταυροφόροι κ.ά. Μοναδική τότε αξιοσημείωτη περίπτωση είναι ο πολύ καλός ποιητής Χριστόφορος ο Μυτιληναίος που έζησε τον 11ο αιώνα στην Κωνσταντινούπολη. **Συνέχεια στην 6η σελίδα**

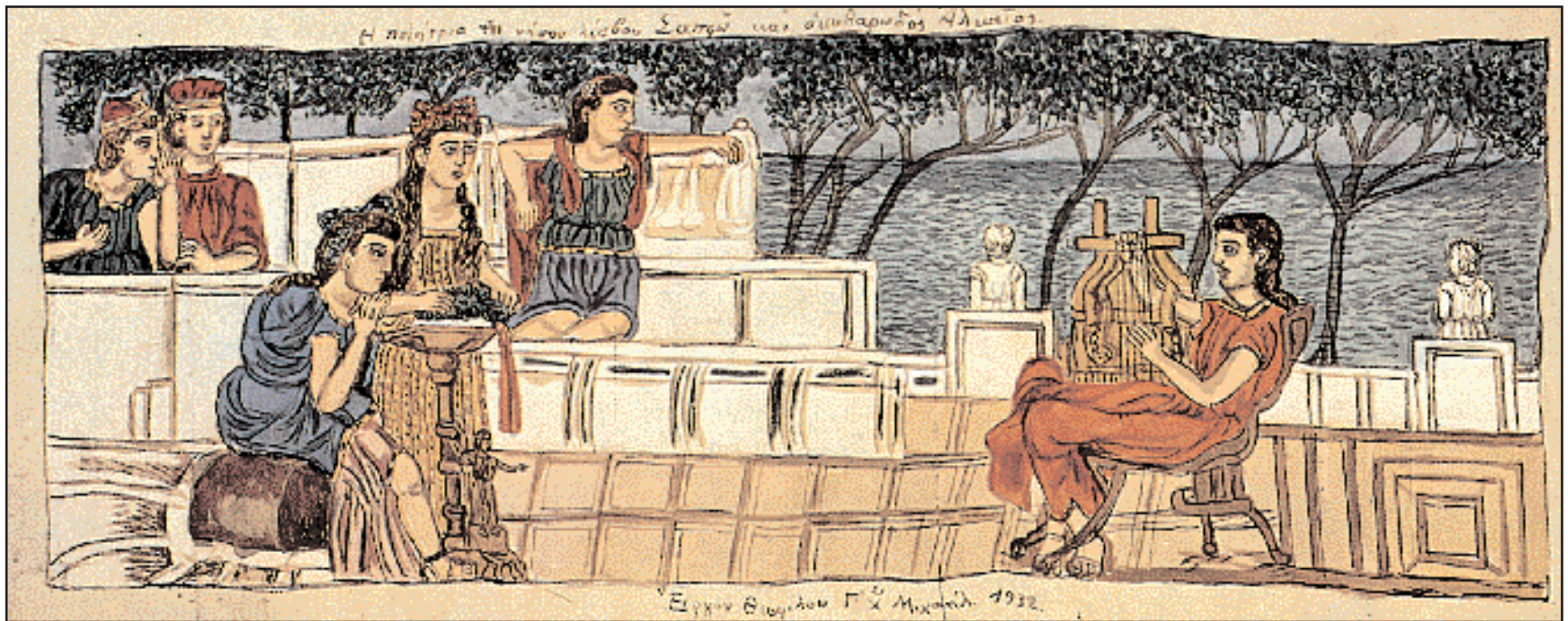
Τελειόφοιτοι του Γυμνασίου Μυτιλήνης, το 1927, με τον γυμνασιάρχη τους Ιωάννη Ολύμπιο –τον αποκληθέντα σοφό– που διακρίνεται στο κέντρο. Αριστερά του οι σπουδασίαι λόγιοι Αριστείδης Δελής και Νίκος Σωτηράκης και ο λογοτέχνης Κώστας Κόντος (με το ψαθάκι).

Σκίτσα του Αντώνη Πρωτοπάτη (πάνω) και του Μίλη Παρασκευαΐδη (κάτω). Ο Αντώνης Πρωτοπάτης, ένας από τους εμπνευστές της «Λεσβιακής Ανοιξης», εντυπωσίασε αργότερα, ως τακτικός συνεργάτης-σκιτσογράφος στη «Ζουρνάλ» στο Παρίσι. Υπέγραφε ως Pazzi. Ένα διάστημα διετέλεσε και πρόεδρος του Συνδέσμου Ελλήνων Σκιτσογράφων. Τα σκίτσα του αποδίδουν τον βαθύτερο ψυχικό χαρακτήρα των προσώπων που σχεδιάζει με μολύβι σε ελάχιστα λεπτά της ώρας. Ως σκιτσογράφος δημιούργησε παράδοση στη Μυτιλήνη, με επιγόνους. Μεταξύ αυτών, ο Μίλη Παρασκευαΐδη, που ακόμα με το πενάκι του ανασταίνει τη ζωή στη Λέσβο του 1994.

Ο πεζογράφος και ποιητής Αργύρης Εφταλιώτης (1849–1923). Το έργο του είναι σφραγισμένο από το πνεύμα και τους στόχους της πρώτης αγωνιστικής γενιάς του δημοτικισμού, στην ιστορία του οποίου κατέχει μία σημαντική θέση, μαζί με το έργο των άλλων δύο πρωτεργατών του, του Ψυχάρη και του Πάλλη.

«Η ποιήτρια της νήσου Λέσβου Σαπφώ και ο κιθαρωδός Αλκαίος». Εργο Θεοφίλου Γ.Χ. Μιχαήλ, 1932.

Συνέχεια από την 4η σελίδα
ντινούπολη. Μετά, για έναν αιώνα (1355-1462) που δίνεται «προίκα» στους Γατελούζους της Γένουας, από τον Ιωάννη Ε' τον Παλαιολόγο, υπάρχει κάποια σχετική οικονομική άνεση, που ίσως άφησε τα ίχνη της και στα γράμματα, όμως τότε εμφανίστηκαν οι βάρβαροι των βαρβάρων, οι Σελτζούκοι.

Τα χρόνια που ακολούθησαν, χρόνια δυστυχίας και εξαθλίωσης δεν άφηναν περιθώρια για πνευματικά επιτεύγματα. Ήταν αναπόφευκτο να συμβεί κάτι τέτοιο. Από τις 100.000 ψυχές που είχε το νησί το 1462 όταν κατακτήθηκε από τους Τούρκους, λίγο μετά δεν θα μείνουν πάνω από 30.000 χειρώνακτες, ως επί το πλείστον —από την ηγεσία, πνευματική και διοικητική, όσοι δεν σφάχτηκαν

ή δεν πουλήθηκαν ως σκλάβοι, μεταφέρθηκαν στην Πόλη, για όποια χρήση.

Κληρικοί

Παρ' όλα αυτά, οι Μούσες, δεν άφησαν ανυπεράσπιστο το Λεσβιακό πνεύμα. Και όπως ήταν φυσικό, διοχέτευσαν την πνοή τους στους κληρικούς, τη μόνη τάξη —ας την πωπου τότε και ως τα μέσα του 19ου αιώνα, τουλάχιστον στο νησί, είχε επαφή με τα γράμματα. Ετσι ο κληρικός —και εν συνεχεία Αγίος— Ιγνάτιος Αγαλλιανός, ιδρυτής των Μονών Λειμώνος και Μυρσινιώτισσας, ήταν αυτός που σύστησε, το 1527, τον πρώτο σχολείο στη Λέσβο. Την περίφημη «Λειμωνιάδα Σχολή» που τη θεμελίωσε ο Ζακυνθινός λόγιος και ιερομόναχος Παχώμιος Ρουσα-

νος, ο οποίος δίδαξε σ' αυτήν από το 1532 ή —κατ' άλλους— από το 1540. Η «Λειμωνιάδα» —αρρένων και θηλέων— λειτούργησε ως την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας και —προφανώς— η ύπαρξή της, εξηγεί την παρουσία της —τους πρώτους αιώνες της σκλαβιάς— μορφωμένων Λεσβίων, Πατριαρχών, Μητροπολιτών και κληρικών, μερικοί από τους οποίους διακρίθηκαν ως λόγιοι, πανελληνίως. Θα σας υπενθυμίσω —για να μην σας κουράζω με κατάλογο ονομάτων, που ακόμα και περιοριστικά αν τον μεταφέρω θα είναι μεγάλος —δύο τρεις περιώνυμους: τον Μητροπολίτη Ουγγαροβλαχίας Ιγνάτιο, τον Σεραφείμ τον Μυτιληναίο, τον Γρηγόριο Καλαγάνη, τον Γεώργιο τον Λέσβιο (Ντομανέλη), που άφησαν περιπούδαστο έργο και φυ-

σικά τον —εκ των κορυφαίων «Διδασκάλων του Γένους»— ιερομόναχο Βενιαμίν τον Λέσβιο. Ο Βενιαμίν αν και δεν κατάφερε να διδάξει στη Μυτιλήνη, παρά ελάχιστους μήνες, στα γεράματά του —το 1812— έριξε το σπόρο από την περίφημη Ακαδημία Κυδωνιών όπου φοίτησαν και δεκάδες Μυτιληνιοί.

Εκπαιδευτικοί

Λίγο μετά, θα είναι που θα ξεκινήσει η εκρηκτική αναγέννηση των γραμμάτων στην Μυτιλήνη. Οι Μούσες, θα σταθούν και πάλι κοντά στο αγαπημένο τους νησί —δίπλα στους εκπαιδευτικούς τώρα, που παίρνουν την πνευματική σκυτάλη από τους κληρικούς. Το Γυμνάσιο που χτίζεται τότε —το 1840— θα είναι, ως τα πρώτα χρόνια της τρίτης δεκαετίας του αιώνα μας, όχι μόνο κιβωτός γνώσης αλλά και φυτώριο καλλιέργειας πρωτοποριακών εκπαιδευτικών αντιλήψεων, που βεβαίως άμεσα επηρεάζουν και την λογοτεχνική ζωή του τόπου. Αν και στις αίθουσές του δεν δίδαξε ο σοφότερος, ίσως, άνθρωπος που γεννήθηκε στο νησί: ο Δημήτριος Ν. Βερναρδάκης, οι εννέα γυμνασιάρχες του —της προαναφερθείσας, σχεδόν εκατονταετίας του— υπήρξαν από τους αξιολογότερους παιδαγωγούς, σε πανελλήνιο πιστεύω επίπεδο, και λόγιους. Ο Χριστόφορος Λαίλιος ήταν αναγεννητής της παιδείας και στην Σμύρνη, όπου δίδαξε —και διέυθυνε— πολλά χρόνια την Ευαγγελική Σχολή, ο Γεώργιος Αριστείδης—Πάππης, άφησε έργο προφορικό και γραπτό, και ασφαλώς θα έπρεπε να ονομάζεται «Διδάσκαλος του Γένους» —και τέτοιος θα θεωρείτο αν είχε αναδειχθεί αλλού— ο Θεσσαλονικιός Πέτρος Παπαγεωργίου, είναι γνωστός και ευρύτερα ως φιλόλογος υψηλού επιπέδου, όπως και ο Γρηγόριος Ν. Βερναρδάκης —πανεπιστημιακοί, μετά τα χρόνια της Μυτιλήνης, και οι δύο. Και ο Ιωάννης Ολύμπιος, θ' αποκληθεί «σοφός».

Τότε θα λάμψει στο λογοτεχνικό στερέωμα, το ποιητικό ταλέντο του Νίκου Καμπά, ο οποίος —στο σύντομο πέρασμά του— μαζί με τον στενό φίλο του Κωστή Παλαμά και τον Γεώργιο

Αριστερά: Ο Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας, λαμπρός λόγιος, συγγραφέας λίαν αξιολογών πονημάτων, φωτισμένος δάσκαλος στα σχολεία των ηγεμονιών και ένας από τους σπουδαιότερους παράγοντες της Φιλικής Εταιρείας. Δεξιά: Ο συγγραφέας Ασημάκης Πανσέληνος (1903-1984) σε έργο του Γ. Βακιρτζή. Προσωπικότητα με ευρύτερη δράση, μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του περιοδικού «Πρωτοπόροι», πνευματώδης και καυστικός στα σχόλια και άρθρα του, εξέφραζε τις απόψεις της Αριστεράς. Εξελέγη μάλιστα βουλευτής το 1950 (ΕΛΔ) εκπροσωπώντας το νησί του. Το αυτοβιογραφικό του βιβλίο «Τότε που ζούσαμε», με αρκετές επανεκδόσεις ως σήμερα, αναδεικνύει όλες τις συγγραφικές του αρετές.

Δροσίνη, συντέλεσε με τη συλλογή του «Στίχοι» (1880), στην αποδέσμευση της ποίησης από τον άκρατο ρομαντισμό. Τότε, έστω και από μακριά, θα δοξάσει το νησί, το αηδόνι της Μήθυμνας, ο Αργύρης Εφταλιώτης, πρωτοπόρος του δημοτικισμού και, μάλλον, ο μελωδικότερος νεοέλληνας πεζογράφος – ως χρήστης της δημοτικής πιστεύω ότι δεν έχει ταίρι, ως σήμερα.

Στο χάραμα του αιώνα μας, οι Μούσες θα στήσουν μόνιμο κονάκι στο νησί. Οι συνθήκες είναι ιδεώδεις, θα έλεγα. Η οικονομική δύναμη των Λεσβίων έχει φτάσει πολύ ψηλά. Λειτουργεί τράπεζα, με υποκαταστήματα στην Ευρώπη – και βέβαια στην Ασιατική Ελλάδα. Η Ατμοπλοία Π.Μ. Κουρτζή διαθέτει 11 επιβατηγά βαπόρια. Το λιμάνι της Μυτιλήνης είναι ένα από τα μεγαλύτερα της περοχής. Η ανεργία και η υποαπασχόληση είναι ολότελα άγνωστες.

Άμεσο αποτέλεσμα: η πρωτοφανής ανάπτυξη του Τύπου που θα συμβάλει σημαντικά και στην ανάπτυξη της λογοτεχνίας.

«Λεσβιακή Ανοιξη»

Το ό,τι επακολούθησε στη Μυτιλήνη της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας και του Μεσοπολέμου, στο λογοτεχνικό χώρο, ίσως και μια διατριβή να μην είναι αρκετή να το πει –το υπόλοιπο ενός άρθρου «δημοσιογραφικού», ασφαλώς ούτε επιγραμματικό θα είναι. Τι να γράψεις τώρα για τούτα εδώ τα αγαθοποιά πνεύματα, τους «Αριελ» και τους «Δον Κιχώτες» της πνευματικής μας ζωής; Τι να πρωτοιστορήσεις από εκείνο το ανεπανάληπτο φαινόμενο, που αποκλήθηκε «Λεσβιακή Ανοιξη»; Τι να πεις για τους αγώνες που δώσανε για την επικράτηση της δημοτικής –πρώτοι, μέσα στους πρώτους; Πώς να ξεχάσεις την «Ορδή των Βασιβουζούκων», την παρέα του Μυριβήλη, που ο ίδιος προσδιόρισε, ως: «... στίφος, άγριον, απειθάρχητον, αντιαριστοκρατικόν, αντισαντιμανταλικόν, α-

Ο Σ. Μυριβήλης με τον Θείληψη Λεφκία, συνιδιοκτήτη και συνδιευθυντή της εφημερίδας «Ταχυδρόμος» που κυκλοφόρησε το 1925. Εφημερίδα που άφησε εποχή, αφού έφερε τη σφραγίδα των δύο «θηρίων» της «Λεσβιακής Ανοιξης» που τη διηύθυναν.

ντιλογιωτατικόν, που αποστρέφεται τα κακά ποιήματα, τα κομμωτικά διηγήματα και χιονμοριοιστικά δράματα, ακόμα και την κακογραμμένη και αγράμματον δημοσογραφίαν...».

Κι ύστερα, πως να μιλήσεις για δύο λέξεις, για το «δάσκαλο της Ρωμοσύνης» Μίλτο Κουντουρά, για το συναρπαστικό Κοσμά Πολίτη, για τον ποιητή και μεταφραστή των εβραϊκών κειμένων Κώστα Φριλίγγο, για το λυρικό ποιητή - μεταφραστή Θρασύβουλο Σταύρου, για τον ευαίσθητο Κώστα Κόντο και το δυναμικό Κώστα Μάκιστο, για τον «ωραίο απόστολο του νεοελληνικού πολιτισμού» Αντώνη Πρωτοπάτη, για τον περίφημο τεχνοκριτικό Στρατή Ελευθε-

ριάδη - Terriade, για τον απαλόφωνο Ηλία Βενέζη, για τον σπινθηροβόλο, «ασεβή» Ασημάκη Πανσέληνο, για το μυθιστοριογράφο - ποταμό Νίκο Αθανασιάδη, για τον ακαταπόνητο γραμματολόγο Γιώργο Βαλέτα, για τον μελετητή της νεοελληνικής λογοτεχνίας Κίμωνα Μιχαηλίδη, και για τον –εκ πατρός και μητρός εκ Μυτιλήνης– Οδυσσέα Ελύτη, τον καλύτερο, ίσως, παγκοσμίως, εν ζωή ποιητή, για τον δοκιμογράφο Γιώργο Πετρή και βέβαια για τον μεγαλύτερο που ανέδειξε το νησί πεζογράφο, τον Στρατή Μυριβήλη, σπλάχνο από τα σπλάχνα του, αυτόν που καταξιώθηκε όταν ζούσε στο νησί και το κατέξωσε στη λογοτεχνική Ελλάδα, εν-

θυμούμενος πάντοτε –και προβάλλοντας– τη λέσβια καταγωγή του;

Αυτοί είναι μερικοί –από τους πάρα πολλούς, με πολύ σημαντικό έργο –που δρᾶσανε στη λογοτεχνική Μυτιλήνη, των τριών πρώτων δεκαετιών του αιώνα μας, όπως και οι Μικρασιάτες: Στρατής Δούκας, Αγγελος Σημηριώτης, Φώτης Κόντογλου κ.ά. που ζυμώθηκαν με το ζεστό προζύμι της «Λεσβιακής άνοιξης». Και δίπλα τους, οι νεότεροι –και σήμερα ακόμη στις εμπροσθοφυλακές, δραστήριοι ως νεολαίοι: Στρατής Αναστασέλης, Πέπη Δαράκη, Βαγγέλης Καραγιάννης, Ιωάννης Μουτζούρης, Μίλης Παρασκευαΐδης.

Σήμερα

Σήμερα, η Μυτιλήνη είναι, πιστεύω, ξανά, πνευματικό κέντρο.

Η «Λεσβιακή Ανοιξη» βρίσκεται «εν καρποφορία» ιδιαίτερος αξιόλογη. Τρεις καθημερινές εφημερίδες, τέσσερις εβδομαδιαίες, δύο λογοτεχνικά περιοδικά και άλλα δύο ετήσια φιλολογικόιστορικά και τουλάχιστον 30 βιβλία το χρόνο τυπώνονται στο νησί –χώρια τα πολιτιστικά σωματεία, με διαλέξεις, θεατρικές παραστάσεις κ.λπ. Και, βέβαια, τα σχεδόν 40 περιοδικά που κυκλοφορούν στην Αθήνα, από συλλόγους Μυτιληνίων και τα ισάριθμα βιβλία από Μυτιληνιούς της Αθήνας, δείχνουν –εν ολίγοις– το μέγεθος της δυναμικότητας των λογίων και λογοτεχνών της, από τους οποίους οφείλω να μνημονεύσω, τους, ήδη εκδημησαντες: Αντώνη Βουσβούνη, Στρατή Καρρά, Προκόπη Πανταζή και τους παλαιότερους: Πέτρο Ανταίο, Αλέξανδρο Δημάσο, Πάνο Θασίτη, Αριστοτέλη Νικολαΐδη, Θανάση Παρασκευαΐδη, Μήτσο Τσιάμη, Τάκη Χατζηαναγνώστου, Χρυσούλα Χατζηγιαννίου –πασιγνωστούς και πολυβραβευμένους ποιητές και πεζογράφους, τους νεότερους όμοιους– και καταξιωμένους: Κώστα Βαλέτα, Φρέντυ Γερμανό, Αχιλλέα Θεοφίλου, Νάσο Θεοφίλου, Δημήτρη Νικορέτσο, Τάκη Σωτήρη, τους ταλαντούχους της νεώτερης γενιάς: Φαίδωνα Θεοφίλου, Δημήτρη Καραμβάλη, Γιώργο Καρτέρη, Σταύρο Λαγκαδιανό, Δημήτρη Λαμπρέλλη, Στρατή Πασχάλη, Νίκο Σαραντάκο, την προσφάτως εμφανισθείσα Ντόρα Γιαννακοπούλου, και νομίζω –πρέπει– και τους: Μάκη Αξιώτη, Παντελή Αργύρη, Παύλο Βλάχο, Αριστεΐδη Κλήμη, Περικλή Μαυρογιάννη, Στρατή Μολίνο, Π.Δ. Πανταζή, Παναγιώτη Παρασκευαΐδη, Γιάννη Χατζηβασιλείου, οι οποίοι συντηρούν –και διασώζουν– την πνευματική κληρονομιά του νησιού, με μελέτες σε περιοδικά και βιβλία.

Εδώ θα κλείσω το άρθρο τούτο, που –ασφαλώς– ξεπέρασε κάθε όριο χώρου, της απαιτούμενης, για εφημερίδα, δημοσιογραφικής αναφοράς.

Πώς όμως θα μπορούσα να ήμουν συνοπτικότερος, για ένα νησί ευλογημένο από τις Μούσες; Θα ρρώ ότι είναι δικαιολογημένη η εκτεταμένη καταγραφή της «αιώνιας» πνευματικής άνοιξης του, για την οποία θα συμφωνεί –υποθέτω– ο Αντώνης Πρωτοπάτης, ο οποίος υποστήριζε ότι: «...αν απομακρυνθείς ένα μίλι από το νησί, ο κόσμος κατεβαίνει ένα σκαλί...».

Ο Σεφέρης με τον Βενέζη μαζί με τον ιερέα Χριστόφα Κανιμά στο αναγνωστήριο Αγιάσου, μετά τη θεατρική παράσταση «Τι να τα κάνω τα καλά», από το ομώνυμο έργο του τελευταίου. (Η φωτογραφία είναι από το βιβλίο «Λεσβιακές φωτοσκίες, 1873–1967», του Δουκάκη Χουτζαίου, εκδ. Μυτιλήνη 1982).

«Ψάρεμα» 1954. Έργο του ζωγράφου Ορέστη Κανέλλη. «Ο Ορέστης Κανέλλης ανήκει στη διαλεκτική χορεία των καλλιτεχνών που τα έργα του περιέχουν συχνά το οραματικό στοιχείο, και όταν ακόμη ζωγραφίζουν ρεαλιστικά. Όπως σε πολλά έργα του Courbet, του Renoir και του Picasso, έτσι και σε πολλούς πίνακες του Μυτιληνιού ζωγράφου υπάρχει το οραματικό στοιχείο και η ιδιαίτερη εκείνη γοητεία – μια γοητεία συχνά μυστικιστική – που απορρέει απ' αυτό». Ανδ. Εμπειρικός.

Η Λέσβος της τέχνης

Εκατόν είκοσι δημιουργοί, μνηστήρες του χρώματος και ερασιτέρες της γλυπτικής

Του **Μάκη Αξιώτη**

Ιατρού-Συγγραφέα

ΤΟ ΦΩΣ ξύνει την ακύμαντη επιφάνεια του νερού, του καθρέφτη των χρωμάτων. Αυτά τα απολεπίσματα των χρωματισμών εξακοντίζονται, εισχωρούν στο μάτι και από εκεί κατευθείαν στην ψυχή. Στον πυρήνα, που τον δονούν τον ταρακουνούν. Χρώματα που παίζουν. Και έτσι είναι πολύ δύσκολο, εσύ που δέχεσαι αυτόν τον καταρράκτη, αυτή την ειρηνική επίθεση της φύσης, να μη ζητήσεις κάποιο τρόπο να βγάζεις το βάρος από πάνω σου. Να εκτονωθείς. Εδώ στη Λέσβο τα μηνύματα είναι έντονα, υπερφυσικά θα 'λεγε κανείς. Σαρώνουν αυτόν που τα δέχεται και σαν αντίδωρο πωσωγυρίζουν τα δημιουργικά σκιρτήματα, που γεμίζουν τούτο τον τόπο. Να βγει πάλι **χρώμα και μορφή**. Πρωτόγονη και άπλαστη, σαν χρώμα μόνο, που μιλά. Και γεννήθηκε ο **Θεόφιλος**, ο ελεύθερος και παράξενος σαν τον αγέρα τσολιάς που γέμισε μ' αυτό το χρώμα και τους ήρωες στους τοίχους των καφενέδων. Αυτές οι πολύχρωμες φιγούρες των Αγιασώτικων κανατιών απ' τα χέρια των **Κουρτζήδων**, τα ξυλόγλυπτα κυπαρίσσια στις κασέλες

και οι μαρμαρογλυφές στις μνημειακές βρύσες, είναι μια αλυσίδα όπου η μορφή εναλλάσσεται αρμονικά με το χρώμα, σαν δυο κύρια μέσα έκφρασης του λαϊκού τεχνίτη. Που δέχεται κι αυτός την πίεση του λεσβιακού περιγύρου.

Δεν έβγαλε σχολές η Λέσβος, όπως η Επτανησιακή ή η Κρητική στην αιογραφία. Εβγαλε δημιουργούς που δούλεψαν και δουλεύουν το χρώμα με μεράκι, ακολουθώντας προσωπικούς δρόμους.

Στην Αρχαϊκή εποχή ζωγραφίζει την ομορφιά του νησιού η **ΨΑΠΦΑ**. Δεν αναφέρονται ζωγράφοι αυτά τα χρόνια. Μόνο η λυρική της φωνή. Όμως στην Υστερη Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο, η Καλλιμάρμαρη Μυτιλήνη μας χαρίζει **πανέμορφα ψηφιδωτά δάπεδα**, που βγαίνουν συνεχώς στο φως. Αυτή η τέχνη των έγχρωμων ψηφιδών συνεχίζεται και στις παλαιοχριστιανικές εκκλησίες που γεμίζουν το νησί τον 5ο και 6ο αι. Είναι αυτά τα δείγματα, κομμάτια πολύτιμα στην ιστορία της τέχνης του νησιού. Ο Ερωτας, ο Εύριπος, ο Ορφείας με τα όντα που μαγεύει, οι εποχές, τα παγώνια, είναι τα προσφιλή θέματα, στα υπέροχα ψηφιδωτά.

Ο **Γιώργος Ιακωβίδης** (1853-1932)

27/2/1993, κοπή της τούρτας. Στο «Μουσικό Καφενείο» έχουν το στέκι τους οι «ΚΑΦΕΛΟΓΙΟΙ». Εδώ εκθέτουν έργα τους αρκετοί ζωγράφοι της Μυτιλήνης, πολύτιμα μέλη του «χωρίς» καταστατικά συλλόγου. Ένα στέκι που ζεσταίνει την πνευματική κίνηση της πόλης.

δεν έγραψε την ιστορία του εδώ. Γεννήθηκε μόνο στα Χύδρα. Ο δάσκαλος της Σχολής του Μονάχου έβγαλε μαθητές. Ο **Στρατής Αξιώτης** (1907-) μετά τη σκούρα περίοδο του Πειραιά εγκλωβίζει στις ακουαρέλες του και στις θαλασσογραφίες το τοπίο του νησιού. Αφήνει μόνο τα μαύρα χαρακτηριστικά πίσω σαν έρχεται εδώ. Αυτό το τοπίο εκθέτει για πρώτη φορά στην Αθήνα, το 1973 ο **Μανώλης Καλλιγιάννης** (1923-). Κοσμογυρισμένος, καταφεύγει εδώ, και τώρα στο χρώμα με την αφηρημένη φόρμα ενσαρκώνει τα συναισθήματα που εμπνέει η αιώνια λεσβιακή άνοιξη. Εκεί στο Μουσείο που χάρισε ο **Στρατής Ελευθεριάδης** (Teriade), στη Βαρεία πρωτοστατεί, φέρνοντας το λεσβιακό κοινό σε επαφή με τα ρεύματα της σύγχρονης Τέχνης. Μας ανέφερε σαν πρώτο του δάσκαλο τον **Αντώνη Πρωτοπάση** (1897-1947). Αυτόν που μετέφρασε τον Baudelaire. Όμως, εδώ δεν είναι τόσο γνωστά τα έργα που ύμνησαν με το υδρόχρωμα το νησί. Είναι η γραμμή του μολυβιού που έτρεχε πάνω στο χαρτί, χαρίζοντας τα ανεπανάληπτα σχέδιά του. Έχουν μείνει κλασικά τα σκίτσα του, που σημάδεψαν την πορεία της πνευματικής Μυτιλήνης του Μεσοπολέμου. Μαθητής του και ο πολυτάλαντος **Μίλης Παρασκευαΐδης** (1911-). Εραστής της μαύρης γραμμής, ταλαντούχος και ο **Γιώργος Κακαδέλης** (1912-). Στα έντυπα δένεται η σπιρτόζα, αθυρόστομη ντοπιολαλιά με το δίδυμό της, το σκαρίφημα. Ένα ταίρι σφιχταγκλιασμένο που γεννιέται από τον μωρωμένο αγέρα των βουνών του νησιού. Κατηφορίζει στα λιθόστρωτα και μετουσιώνεται σε αφλουγή στα στόματα των ανθρώπων. Τη ζωγραφίζει και στον καμβά ο **Στρατής Αναστασέλλης** (1908-).

Ο **Ορέστης Κανέλλης** πήρε αυτό το εκτυφλωτικό φως και το έπλασε με τις μοναδικές του ελιές, εξαυλώνοντάς τες μαζί του. Το 'ριξε και στη θάλασσα δίνοντας υπέροχες συνθέσεις (1910-1979). Η τέχνη μεταφέρεται και στα ταβάνια των αρχοντικών όπου ο **Στρατής Γαβαλάς** (1889-1965) άφησε ωραιότατα δείγματα. Από εδώ ξεκίνησαν και ο **Τάκης Ελευθεριάδης**, οι **Γεραλήδες**, Απόστολος και Λουκάς, ο **Γιώργος Βακιρτζής** με τις γιγαντοαφίσες του, ο **Μιχάλης Βράννης**, ο **Βασίλης Ιθακήσιος**, ο **Νίκος Κεσσανλής** (1859-1931) που αγιογράφησε τη Μητρόπολη, ο **Δημήτρης Παγίδας**, ο γλύπτης **Λημναίος Αθανάσιος**, στον οποίο ανήκει το κορίτσι με το ρόδο στο πάρκο της πόλης και τόσοι άλλοι που ανήκουν πια στη χρυσή μνήμη.

Είπαμε πως αυτό το νησί δεν δημιούργησε σχολή. Όμως μια πρόχειρη απογραφή μέτρησης περίπου εκατόν είκοσι μνηστήρες του χρώματος και δέκα εραστές της γλυπτικής. Σε αυτούς πρέπει να προστεθούν και οι κεραμιστές, που στο πλάσιμο του πηλού ενσωματώνουν τέχνη αιώνων. Τα ρεύματα και οι τεχνοτροπίες διακινούνται σε όλο τους το φάσμα. Όπως η σαντίνα του **Δημήτρη Καραπιπέρη** και τα κρυστάλλινα gemeux του **Στέλιου Συνόδη**.

Όμως όλοι αυτοί είχαν και έχουν σαν μέτρο το φως και το χρώμα του νησιού τους. Είτε κατέχουν την προ-

Έργο του Γιώργου Βακιρτζή από τη σειρά «Μελωδίες». Δεν υπάρχει τεχνική που να μην έχει δοκιμάσει ο Λέσβιος καλλιτέχνης: Σχέδια, μονοτυπίες, κόλλες, λάδια, ακουαρέλες και βιοποριστικά τις γιγαντοαφίσες, αυτόνομα έργα τέχνης, που κοσμούσαν για χρόνια τις προσόψεις χειμερινών και θερινών κινηματογράφων.

οπτική, είτε την αγνοούν, είτε την αφαιρούν με το δικαίωμα της δημιουργίας. Μόνο εδώ είναι τόσο γαλάζιο το γαλάζιο και τόσο κεραμιδί το χρώμα στις στέγες των σπιτιών.

Εδώ ο Απόλλωνας λατρεύτηκε μόνο για να τιθασεύσει το λεσβιακό φως. Γι' αυτό η Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών έστησε το εργαστήρι

της στον ανεπανάληπτο Μόλυβο. Γι' αυτό σε τρία εργαστήρια διδάσκεται η ζωγραφική. Και γι' αυτό ζωγράφοι όπως ο **Στρατής Αθηναίος**, ο **Γιώργος Πέρρος**, η **Ηώ Αγγελή**, η **Καίτη Μεσσηνέζη** ο **Λολοσιδής**, η **Μαρία Καλλιπολίτη** (και γλύπτρια), ο **Αλέκος Βακιρτζής**, η **Σουγιουλτζή**, ο **Μισέλ Καλλιγιάννης**, ο **Στρατής Ταμβα-**

κέρας, η **Κατερίνα Δημητρίου**, η **Σαπφώ Βογιατζή**, ο **Γρ. Ψωμαδέλλης**, ο **Ι. Μουτζουρέλλης**, ο **Χρ. Μανιάτης**, ο **Ν. Συνόδης**, ο **Θεοδόσης Πατσελής** και τόσοι άλλοι πηγαionoέρχονται μπλεγμένοι χωρίς να μπορούν να ξεφύγουν από τη μελωδία των σειρήνων που ξεπηδά από τα σπλάχνα του νησιού τους.

Οι εργαζόμενοι στην εφημερίδα «ΔΗΜΟΚΡΑΤΗΣ» το 1948 (αρχείο Σ.Δ. Χουτζαίου).

Ο Τύπος στη Μυτιλήνη

Η ιστορία του δημοσιογραφικού λόγου, από τη γέννηση του πρώτου εντύπου έως σήμερα

Του **Στρατή Μπαλάσκα**

Δημοσιογράφος - Ιστορικού ερευνητή

ΣΕ ΜΙΑ εποχή όπου τα σεντούκια των πλουσίων Μυτιληνίων γεμίζουν με χρυσές λίρες και μετοχές εταιριών της Ρωσίας, της Αγγλίας και της Γερμανίας και όπου ο Οθωμανός κατακτητής δεν είναι τίποτε άλλο από έναν αόρατο, πλην όμως υπαρκτό διαχειριστή της αυτοκρατορίας και εισπράκτορα φόρων, «γεννιέται» το πρώτο λεσβιακό έντυπο.

Ηταν το 1877. Στη Μυτιλήνη διάβαζαν «Illustration» και «Revue Hebdomadaire» αλλά και εφημερίδες της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Τεργέστης. Και ξαφνικά «γεννήθηκε» από τον Φίλιο Γραβρηλιδή, ο 150ήμερος «Πιττακός». Λίγο καιρό μετά «γεννιέται» ο «Πανδέκτης» του Γυμνασιάρχη Λαίλιου και η «Σαπφώ» του Γιώργου Αρχοντόπουλου. Η χρυσή εποχή όμως κράτησε μόλις τέσσερα χρόνια. Οι Μυτιληνιοί αγόραζαν τα περιοδικά, αλλά για να καλυφθούν τα έξοδα έκδοσής τους και να ζήσουν οι πρώτες δημοσιογραφικές προσπάθειες, ο κάθε Μυτιληνιός ίσως να έπρεπε να αγοράζει δύο ή και τρεις φορές το κάθε τεύχος.

Ποιότητα

Ετσι, τελευταία, το 1881, έκλεισε η

«Σαπφώ». Εμεινε όμως να πλανιέται στον αέρα μια ποιότητα δημοσιογραφικού λόγου, που εντυπωσιάζει ως τα σήμερα. Ιδίως σήμερα. Γράφει στις 15 Μαΐου 1879 στον «Πιττακό» σε άρθρο του με τον τίτλο «Οι εν Περγάμω συλόμενοι ελληνικοί θησαυροί», ο Φίλιος Γαβρηλιδής –αναφερόμενος στις γερμανικές ανασκαφές στην Πέργαμο, οι οποίες οδήγησαν στην κλοπή του ναού του Διός που σήμερα εκτίθεται στο Μουσείο Περγάμου του Βερολίνου τα εξής: «Διατί η Υψηλή Πύλη να επιτρέψη την απαγωγή των κειμηλίων τούτων εις αλλότρια μουσεία; Δεν ηδύναντο να γίνη η σύμβασις ως η της Ολυμπίας μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας καθ' ην μόνον τα εκμαγεία των ανακαλυφθησομένων να έχη το δικαίωμα να φωτογραφη, εκτυπώνη και δημοσιεύη η γερμανική κυβέρνηση, μένωσι της πλαστικής τα έργα ένθα ανευρέθησαν; (...) Αλλοίμονον εν πλήρει μεσημβρία καταληστεύουσιν ημάς, και έπειτα κατηγορούμεν τους Κιρκασίους!».

Από τότε κι ως το 1909, η Λέσβος έμεινε ορφανή από ντόπια δημοσιογραφική παραγωγή. Εως ότου στις 21 Φεβρουαρίου του 1909, ως αποτέλεσμα της «φιλελευθεροποίησης» που ακολούθησε το Σύνταγμα των νεοτούρκων (που ήρθε να συμπληρώσει την προσπάθεια φιλελευθεροποίησης της αυτοκρατορίας, με τα διατάγματα Χάτι Σαρίφ του Γκιουλ-

χανέ το 1839 και Χάτι Χουμαγιούν το 1855), ένας σοσιαλιστής δάσκαλος από τη Βατούσα –εν πολλοίς ιδεόπληκτος– ο Θεόδωρος Θεοδωρίδης ή Ντόρος Ντορής κυκλοφορεί με συνεργάτη τον Αγιασώτη Αλκιβιάδη Μαριγλή, τη βδομαδιατική, έμμετρη και πολιτικοσατιρική εφημερίδα «Μυτιληνιός». Σε λιγότερο από ένα μήνα, στις 15 Μαρτίου 1909 εκδίδεται η «Σάλπιγξ». Πρωινή τρισεβδομαδιαία στην αρχή και στη συνέχεια καθημερινή, εκδίδεται από τον Μιλτιάδη Νικολαΐδη με διευθυντή το δικηγόρο Νικόλαο Παρίτση, μετέπειτα βουλευτή του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Αυτή η σχέση μετατρέπεται τη «Σάλπιγγα» σε όργανο του Κόμματος των Φιλελευθέρων, θέση που κατέχει ως το 1929, οπότε και κλείνει αφού ο Παρίτσης φεύγει από τη Μυτιλήνη στην Αθήνα.

Παράλληλα κι άλλες προσπάθειες γίνονται στο χώρο του τοπικού Τύπου. Ο Αλκιβιάδης Μαριγλής αποχωρεί από το «Μυτιληνιό» και εκδίδει το «Σορπιό», ενώ οι Τούρκοι του νησιού εκδίδουν τη «Vatan» και τη «Yeni Havadis».

«Λέσβος»

Στις 4 Μαΐου 1911 κυκλοφορεί η εφημερίδα «Λέσβος». Γράφει γι' αυτήν ο ιστορικός ερευνητής κ. Αντώνης Πλάτωνας στην εργασία του «Η

ιστορία της λεσβιακής δημοσιογραφίας»: «Στις 4 Μαΐον 1911 κυκλοφορεί το πρώτο φύλλο της πιο άρτιας εφημερίδας που βγήκε ποτέ στο νησί μας. Λέγεται «Λέσβος», ιδιοκτήτης ο Ν.Α. Ταχτατζής και είναι τρισεβδομαδιαία. Αργότερα, το 1914, την αγοράζει ο Μήτσος Κουρτζής, την εκσυγχρονίζει και την καθιστά ίσως το καλύτερο φύλλο που κυκλοφορούσε την εποχή εκείνη σε ολόκληρη την Επικράτεια. Οπως αναφέρει ο Βαλέτας στην «Αιολική Βιβλιογραφία» του, γινόταν καθημερινά ειδική εκτύπωση για το βασιλιά».

Η «Λέσβος», που τυπωνόταν για τον βασιλιά σε χαρτί Illustration στα χρόνια του Διχασμού, στηρίζει το Γλύξμπουργκ, πράγμα που οι αντιβασιλικοί - Βενιζελικοί στη συντριπτική τους πλειονότητα Λέσβιοι δεν της συγχωρούν. Το 1916 μέσω των Συμμάχων την κλείνουν. Στις 11.12.1911 κυκλοφορεί ο «Λαϊκός Αγών» συγχώνευση των εφημερίδων «Αγών» και «Λαός», που είχε επανακυκλοφορήσει μόλις μια εβδομάδα πριν.

Εκδοτικός οργανισμός

Μετά την απελευθέρωση του 1912, η εκδοτική δραστηριότητα είναι θυελλώδης. Ως το 1920 εμφανίστηκαν 39 εφημερίδες και 24 περιοδικά συμπεριλαμβανομένων και των περιοδικών του 19ου αιώνα. Δεκάδες δημοσιογράφοι εμφανίζο-

νται, οι οποίοι μάλιστα ιδρύουν και σωματείο.

Γνωστότερος ο Μυτιληνός Θ. Θεοδωρίδης, οι αδελφοί Μαριγλή, ο Μανώλης Βαλλής, ο Δ. Αλβανός, ο Φ. Δήμος, ο Π. Καψής, ο Τ. Παπαδόπουλος, ο Α. Σαμαρίδης, ο Χ. Μολίνος, ο πρωτοεμφανιζόμενος τότε Στρατής Μυριβήλης, ο Δ. Καμπούρης, ο Αντώνης Πρωτοπάτης, ο Στρατής Παπανικόλας, ο Κώστας Μάκιστος και άλλοι. Το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο του σωματείου των δημοσιογράφων που εκλέγεται στις 14.5.1917 αποτελούν ο πρόεδρος Ηλίας Ηλιάδης και τα μέλη Α. Γκράβαλης, Α. Μαριγλής, Π. Καψής και Ι. Παβελόπουλος.

Στη δεκαετία του 1920, κυκλοφορούν 30 καινούργιες εφημερίδες και 24 περιοδικά. από τις 30 αυτές καινούργιες εφημερίδες, δύο είναι τουρκικές, οι «Eyoí Eyan» και «Midili», οι οποίες φυσικά κλείνουν με την αποχώρηση βάσει της Συνθήκης της Λωζάννης, του τουρκικού στοιχείου από τη νέα Ελλάδα. Σ' αυτές τις 30 εφημερίδες συμπεριλαμβάνονται ακόμη και πολλές προσφυγικές εφημερίδες, δημιουργήματα κι αυτές της μικρασιατικής προδοσίας και της συμφοράς που την ακολούθησε. Στη δεκαετία του 1920, δύο εφημερίδες «κλέβουν την παράσταση» στον λεσβιακό Τύπο.

«Ο Ταχυδρόμος» που κυκλοφορεί το 1925 με διευθυντές αλλά και εκδότες τον Στρατή Μυριβήλη και τον Θείληπη Λευκία σημαδεύει την εποχή, αφού φέρει τη σφραγίδα του ανεπανάληπτου ταλέντου των δύο «θηρίων» της «Λεσβιακής Ανοιξης», που τον διευθύνουν. Το 1928 κυκλοφορεί ο «Δημοκράτης» στηρίζοντας τον βουλευτή Λέσβου Γιώργο Παπανδρέου, με εκδότη και διευθυντή τον Τέρπανδρο Αναστασιάδη.

«Ο Δημοκράτης –γράφει ο κ. Αντώνης Πλάτωνας στην προαναφερθείσα εργασία του– έχει όλα τα χαρακτηριστικά σε εμφάνιση και ύλη της σοβαρής και υπεύθυνης εφημερίδας (...) Στο κύριο άρθρο του, στα σχόλιά του, στο χρονογράφημά του, ακόμα και στις μεταφράσεις του, κυριαρχούσε το κύρος και η κομψότητα του μεγάλου, του απαράμιλλου δημοσιογράφου. Ο Τέρπανδρος Αναστασιάδης ήταν οξύς στα άρθρα του, κανστικός στα σχόλιά του, αμείλικτος στην κριτική του, μα πάντα αξιοπρεπής, ποτέ δεν έθιγε πέραν του επιτρεπτού κανέναν»

Το 1929 ξεψυχά η «Σάλπιγξ». Ο Στρατής Μυριβήλης φεύγει για την Αθήνα, μα καινούργιοι, άξιοι πραγματικά δημοσιογράφοι εμφανίζονται. Ο Λ. Καρακάσης, ο Τέρπανδρος Αναστασιάδης που αναφέραμε, ο Θ. Σαράφης σαν Κ. Καρτέρης, ο Φ. Ανατολέας, ο Θ. Λευκίας, ο Θ. Τέμπος, ο Βελόνης, ο Παρασκευαΐδης, ο Νικήτας, ο Αρχοντίδης, ο Μιχαηλίδης, ο Κοντός και άλλοι.

Σκιτσογράφοι

Στις εφημερίδες όμως της δεκαετίας του '20 εμφανίζονται και σκιτσογράφοι. Καλύτερος, ο ανεπανάληπτος Μίλτος Παρασκευαΐδης, ανεπανάληπτος ως τις μέρες μας, που ακόμη με το πενάκι του ανασταίνει τη ζωή στη Λέσβο του 1994, ο Αντώνης

Συνέχεια στην 12η σελίδα

Παρέα στην Αγιάσο. Στη μέση καθήμενος ο εκδότης της εφημερίδας «ΣΑΛΠΙΓΞ» Παρίσης και όρθιος δεξιά ο εκδότης του σατιρικού «ΣΚΟΡΠΙΟΣ» Αλκης Μαριγλής. (Αρχειο Σ.Δ. Χουτζαίου).

Γιορτή Ελλήνων και Τούρκων για το «νεοτούρκικο» Σύνταγμα του 1909. (Αρχειο Σ.Δ. Χουτζαίου).

Χορός από τον Αντώνη Πρωτοπάτη (δεξιά) με τη γυναίκα του Μαρί Λουΐζ. (Αρχειο Σ.Δ. Χουτζαίου).

Αριστερά: Ο Στρατής Αναστασέλλης, ένα από τα «τρομερά παιδιά» της Λέσβου, δημιουργη του «Τρίβολου» και του Στρατή Παπανικόλα, στο μέτωπο το 1941. (Αρχειο Σ. Μπαλάσκα). Δεξιά: Λέσβιοι ΕΛΑΣίτες το Δεκέμβρη του 1944 διαβάζοντας το «ΕΜΠΡΟΣ», εφημερίδα του ΚΚΕ στη Λέσβο. (Αρχειο Σ.Δ. Χουτζαίου).

Συνέχεια από την 11η σελίδα

Πρωτοπάτης, ο Π. Κεφάλας και άλλοι.

Στη δεκαετία του '30 στη Λέσβο γεννιέται η πρώτη συνεταιριστική εφημερίδα «Ο Αμερόληπτος», εφημερίδα που εκδίδει όμιλος συντακτών και τυπογράφων! Τότε κυκλοφορεί και το «Εμπρός» εφημερίδα του ημινόμιμου, αλλά εντελώς παράνομου από το 1936 ΚΚΕ στη Λέσβο.

Κυκλοφορεί ακόμη το «Φως», εφημερίδα του Λαϊκού Κόμματος, του Ανέστη Μυρωδέλλη με τον Α. Γκράβαλη (εφημερίδα που αποτελεί πανελλήνιο παράδειγμα μετατροπής, σε όργανο των ναζι κατακτητών μετά το 1941 και –φυσικά– ως το 1944). Τέλος, ανάμεσα στις 30 εφημερίδες της δεκαετίας του 1930 και στα 12 περιοδικά (εκ των οποίων δύο της...ΕΟΝ και μάλιστα το ένα με τίτλο... «Καρνάβαλος της ΕΟΝ Θηλέων»!) ξεχωριστή θέση κατέχει «Ο Τρίβολος» για τον οποίο γράφει ο Αντώνης Πλάτωνας: «*Η ψυχή της Λέσβου. Η έκφραση της τέχνης, της ομορφιάς, του πνεύματος, του πάθους, της παιχνιδιάρικης διάθεσης που κρύβει μέσα τον κάθε Λέσβιος. Εκδότης, ιδιοκτήτης, διευθυντής συντάκτης του ο Στρατής Παπανικόλας*».

Από τον «Τρίβολο» γεννήθηκαν ο ερευνητής Βαγγέλης Καραγιάννης, αλλά και ο βάρδος του νησιώτικου

πνεύματος, ο ανεπανάλητος κι ακόμη ζωντανός και με προσφορά Στρατής Αναστασέλλης.

Τα καινούργια φυντάνια στη δημοσιογραφία ακούν στο όνομα του Ν. Αλισάφη, του Ε. Μεταξά, του Αρ. Αραβανόπουλου, του Ι. Κουντουρή, του Γ. Βάρου, του Ι. Βόμβα, του Μ. Ελευθεριάδη, του Δ. Λεοντή, του Φ. Ζούρου, του Γ. Κονδύλη, του Δ. Ψωμαδέλλη και άλλων.

Η δεκαετία του '40 σημαδεύεται από τη γερμανοναζιστική κατοχή. Κι ο δημοσιογραφικός κόσμος της Λέσβου, από το χωρίς προηγούμενο «Φως» του Α. Γκράβαλη, που συνεργάζεται ανοιχτά με τους Γερμανούς.

Απελευθέρωση

Η απελευθέρωση, βέβαια, φέρνει 29 καινούργιες εφημερίδες από τις οποίες η συντριπτική πλειονότητα ήταν αντιστασιακές και κομμουνιστικές της περιόδου του Εμφυλίου. Ακόμη αυτή την περίοδο εκδίδονται ανάλογης με την παραπάνω άποψης και 12 περιοδικά.

Στις δεκαετίες 1950, 1960 και 1970, ο τοπικός Τύπος ακολουθεί τη μοίρα της κατάστασης που το μετεμφυλιακό κράτος επιφυλάσσει για τη Λέσβο. Με εξαίρεση τον Αναστασιάδη που παλεύει να κρατηθεί «Ο Δημοκράτης», λίγοι είναι οι δημοσιογρά-

φοι που τιμούν το παρελθόν του λεσβιακού Τύπου. Το 1952 πεθαίνει ο Στρατής Παπανικόλας, το 1958 ο Θεϊέλπης Λευκίας. Ακολουθεί ο Τέρπανδρος Αναστασιάδης. Καινούργια ονόματα στη δεκαετία του 1950 ο Μίμης Ελευθεριάδης, ο Παναγιώτης Σκοπελίτης, ο Νίκος Αναστασιάδης, που διαδέχεται τον πατέρα Τέρπανδρο, ο Αγγελος Ταπανλής, ο Θανάσης Καρβελάς, που εκδίδει τον «Λεσβιακό Κήρυκα», ο Γιώργος Σκούφος που συνεχίζει ως σήμερα να διευθύνει τον «Δημοκράτη». Στη δεκαετία του 1960 εμφανίζονται δύο καινούργιοι δημοσιογράφοι. Ο Μανώλης Γκιγκιλίνης που εκδίδει ως σήμερα την εφημερίδα «Πολιτικά» και η Αμαλία Καρβελά που διαδέχεται στο τιμόνι του «Λεσβιακού Κήρυκα» (και τον οδηγεί ως σήμερα) τον αδικοχαμένο αδελφό της Θανάση Καρβελά.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, κανείς δεν θα πίστευε τι θα ακολουθούσε.

Το 1985 η έκδοση της εφημερίδας «Μυτιλήνη», που κλείνει ένα χρόνο αργότερα, δίνει το σύνθημα. Ο Χρήστος Γανωτής το 1987 εκδίδει το «Αιγίο», θυμίζοντας μέρες του 1909. Η προσπάθειά του σταματάει ξαφνικά λόγω του ξαφνικού του θανάτου. Αλλά τα «Αοικά Νέα» έχουν ήδη από το 1989 εκδοθεί από τον Γιώργο Κονδυλούδη βάζοντας μια

βόμβα στα λιμνάζοντα νερά του τοπικού Τύπου.

Ανανέωση

Σύντομα, το παράδειγμα της ανανέωσης και της καινοτομίας αυτής της ημερήσιας εφημερίδας ακολουθεί «Ο Δημοκράτης» και λιγότερο ο «Λεσβιακός Κήρυξ» ημερήσιες κι αυτές εφημερίδες: Μαζί τους, ανανεώνονται και οι άλλες εβδομαδιαίες εφημερίδες. «Η Νέα Πορεία» το «Εμπρός», το «Νέο Εμπρός», τα «Πολιτικά». Νέοι δημοσιογράφοι με μεράκι γεννιούνται, ξαναπιάνοντας την πεσμένη στο χώμα σκυτάλη της λεσβιακής δημοσιογραφίας συντείνοντας κι αυτοί σε μία «νέα Λεσβιακή Ανοιξη». Κοντά στους παλιότερους, τον Νίκο Αναστασιάδη, τον Γιώργο Σκούφο, την Αμαλία Καρβελά και τον Μανώλη Γκιγκιλίνη, που κράτησαν στα δύσκολα χρόνια, επάξια στέκουν την Ντόρα Πολίτη η Μαρίνα Πολλάτου, ο Μανώλης Μανώλας, ο Αντώνης Βάλεσης και άλλοι.

Δημοσιογράφοι, οι οποίοι μαζί με τον υπογράφοντα, απαιτούν επιτέλους η μεγάλη λεσβιακή δημοσιογραφική ιστορία να αποκτήσει μια στέγη. Ενα Μουσείο Λεσβιακής Δημοσιογραφίας. Ενα Κέντρο Μελετών της Λεσβιακής Δημοσιογραφίας. Είναι ανάγκη...

Παραδοσιακή αρχιτεκτονική

Στη Λέσβο επιβιώνουν
πανάρχαια πολιτιστικά
στοιχεία σε συνδυασμό
με τη στεριανή
ανατολίτικη επίδραση

Της **Ειρήνης Βοσάνη**

Αρχιτέκτονος

Η ΠΡΩΙΜΗ Τουρκοκρατία στη Λέσβο ήταν ιδιαίτερα σκληρή εξ αιτίας της στρατηγικής θέσης του νησιού. Οι Τούρκοι κυριάρχησαν στα αστικά κέντρα (Μυτιλήνη, Μόλυβο), ενώ οι Έλληνες σκορπίστηκαν στην ύπαιθρο, όπου το 17ο αιώνα ίδρυσαν νέους οικισμούς, χωρίς ωστόσο να αλλάξει η βάση της οικιστικής του νησιού που παρέμεινε ίδια από την αρχαιότητα.

Για πρώτη φορά αναπτύχθηκε η περιοχή του Ολύμπου, απρόσιτη μέχρι τότε, όπου κτίστηκαν η Αγιάσος και το Πλωμάρι, ενώ παράλληλα ιδρύθηκαν οι Κυδωνίες στην απέναντι ακτή.

Αρκετά σύντομα οι Έλληνες κατάφεραν να ξανακερδίσουν μεγάλο μέρος της ιδιοκτησίας της γης και να επιστρέψουν στις πόλεις. Ο 18ος αιώνας ήταν εποχή οικονομικής άνθησης, που προήλθε από την ανάπτυξη της ελαιοκαλλιέργειας σε μεγάλη κλίμακα και το εμπόριο του λαδιού, έστω και αν ο Τούρκος πασάς διατηρούσε το μονοπώλιο.

Όταν αυτό καταργήθηκε, μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, οι Λέσβιοι έμποροι κινήθηκαν ελεύθεροι, επιδιόμενοι στο γενικότερο εμπόριο και τη ναυτιλία. Η απελευθέρωση, το 1912, βρήκε τη Λέσβο σε θαυμαστή ακμή.

Η εξέλιξη της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής σχετίζεται άμεσα με τις συνθήκες διαμόρφωσης της νεώτερης Λέσβου. Η εικόνα όμως που παρουσιάζει σήμερα είναι αρκετά κερματισμένη, αφού σχεδόν όλα τα χωριά ισοπεδώθηκαν από δύο ισχυρούς σεισμούς στα τέλη του περασμένου αιώνα, ενώ η Αγιάσος και η Μυτιλήνη καταστράφηκαν επανειλημμένα από πυρκαγιές.

Τάσεις

Έχοντας ως βάση της τη χρήση της πέτρας και του ξύλου, από ντόπιες ή μικρασιατικές πηγές, η αρχιτεκτονική αυτή χαρακτηρίζεται από δύο κυρίως τάσεις. Η μια είναι η στροφή προς τα έσω, σε αναζήτηση της αυτοτέλειας και ανεξαρτησίας, η άλλη το άνοιγμα προς την απέναντι

Το αρχοντικό της Βαρελτζίδαινας στην Πέτρα. Πρόσωση από το δρόμο. Στο μεγάλο λεπτοδουλεμένο γείσο της στέγης και στο πλαστικό σχήμα των φουρουσιών και του εξώστη ο Κοντής διακρίνει την επίδραση του μπαρόκ.

ακτή, που ανέκαθεν αποτελούσε τη φυσική και πνευματική τροφή του νησιού. Έτσι, ευνοείται αφ' ενός η επιβίωση πανάρχαιων πολιτιστικών στοιχείων και αφ' ετέρου η στεριανή ανατολίτικη επίδραση, εν είδει νεωτερισμού που μολιάζεται οργανικά και αφομοιώνεται από τον ντόπιο συντηρητισμό.

Ο τρόπος που εξελίχθηκε η κατασκευή στέγασσης των κτισμάτων αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της δυναμικής. Αρχικά η χρήση του τρωαδίτικου δώματος ήταν καθολική για όλο το νησί. Σταδιακά

όμως αντικαταστάθηκε με την τετράριχτη κεραμωτή στέγη, σε συνδυασμό με τον ξύλινο σκελετό και τη διαμόρφωση σαχνισιών στους πάνω ορόφους.

Η εισαγωγή μικτού οικοδομικού συστήματος, πιθανώς στα μέσα του 18ου αιώνα, αποτέλεσε καινοτομία και σχετίζεται άμεσα με την ανάπτυξη του εμπορίου. Η υιοθέτησή του ευνόησε την επινόηση νέων αρχιτεκτονικών μορφών, ιδίως στους πύργους και τα αρχοντικά. Το δώμα επιβίωσε στα αγροτικά κτίσματα, όπως στα «τσουκαλαριά» (σπίτια - εργα-

στήρια) του Μανταμάδου και στα χωριάτικα σπίτια των πιο απομονωμένων περιοχών.

Πρόκειται για σύνθετη μονάδα, αποτελούμενη από ένα κύριο δώροφο όγκο και μικρότερα βοηθητικά κτίσματα, που αναπτύσσεται γύρω από μια κλειστή προς το δρόμο αυλή. Το πρότυπο αυτό, όπως και το δώμα, έχει πανάρχαιες ρίζες.

Η καθαυτό κατοικία συγκεντρώνεται στον όροφο του κυρίως σπιτιού, ενώ η αυλή και η «μεσ' αυλή» (ισόγειο) καλύπτονται από συναφείς

Συνέχεια στην 15η σελίδα

Τυπικός οικισμός στα χωριά της Λέσβου: Αγιάσος. Η μαρμαρόπετρα στις λιθοδομές συνεχίζεται με τη μαρμαρόπετρα στα καλντερίμια, σε ένα ενιαίο και αδιαχώριστο σύνολο. (Φωτ. Νίκος Σηφουνάκης).

Ο Μόλυβος, από τους γραφικότερους οικισμούς της Λέσβου, βρίσκεται στη θέση της αρχαίας Μήθυμνας. Προσπάθειες για τη διάσωση του οικισμού κατέβαλαν πολιτιστικοί φορείς και ο Δήμος Λέσβου, πολλά χρόνια πριν να θεσπιστεί από το ελληνικό κράτος η νομοθεσία για τη διατήρηση των παραδοσιακών οικισμών.

Συνέχεια από την 13η σελίδα

βοηθητικές χρήσεις. Πυρήνας της καθαυτό κατοικίας είναι το «μέσα σπίτι», χώρος με πολλαπλές λειτουργίες. Ενα ορθογώνιο, στην τυπική του μορφή, αποτελείται από δύο μέρη σε διαφορετικά επίπεδα. Στο χαμηλότερο, μαγειριό μαζί και καθιστικό, υπάρχει η «γωνιά» (τζάκι), καναπέδες κατά μήκος των τοίχων και στη μέση ο χαμηλός «σουφράς». Ενα ψηλό περιμετρικό ράφι στολισμένο, το «γυαλοντούλαπο», και το χτιστό εικονοστάσι συμπληρώνουν τη βασική επίπλωση. Στον υπερυψωμένο ξύλινο «σοφά», όπου φιλοξενείται όλος ο ιματισμός του σπιτιού, φιλεύονται τη μέρα οι ξένοι και τη νύχτα κοιμάται η οικογένεια, σε στρώματα καταγής.

Στην εξέλιξη της κάτοψης, το «μέσα σπίτι» διασπάται και οι λειτουργίες του μοιράζονται σε όλο και περισσότερες κάμαρες. Η ανάγκη για πρόσθετο χώρο αρχικά καλύπτεται με την επέκταση του σπιτιού πάνω από τα χαμηλότερα δώματα, τελικά όμως ικανοποιείται με τη λύση των ξύλινων προβολών, των σαχνισιών. Πρώτος ο «οντάς», που αντικατέστησε σε σημασία το «σοφά» του «μέσα σπιτιού», χτίστηκε ξύλινος με κεραμωτή στέγη, αργότερα όμως η κατασκευή αυτή γενικεύτηκε σε όλο τον όροφο.

Ο τύπος του διώροφου σπιτιού, καθολικός στις βασικές του γραμμές για όλο το νησί, παρουσιάζει παραλλαγές από περιοχή σε περιοχή. Σημαντικότερη είναι η της Αγιάσου, όπου χρειάστηκε να προσαρμοστεί στην ανάγκη στενομέτωπης όψης και στην παντελή έλλειψη αυλής.

Πύργοι

Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές του 18ου αιώνα, που οδήγησαν στη δημιουργία της αστικής τάξης, εκφράστηκαν αρχιτεκτονικά στους πύργους και τα αρχοντικά.

Οι πύργοι (εξοχικές κατοικίες πλούσιων αστών) είναι πολυώροφα, τετράγωνης κάτοψης κτίρια, που βρίσκονται μέσα σε περιβόλια, κυρίως στα περιχώρα της Μυτιλήνης ή στις παρυφές γειτονικών προς αυτήν οικισμών. Οικιστικά ακολουθούν το πρότυπο της αρχαίας λεσβιακής «κατοικίας», που από την εποχή του Στράβωνα διατήρησε την έννοιά της σαν ένα μεγάλο αγροτικό κτήμα με κέντρο του μία κατοικία. Εσωτερικά περιλαμβάνουν τους ίδιους χώρους με τα εξελιγμένα χωριάτικα σπίτια, μόνο που η διάταξή τους γίνεται καθ' ύψος, με τη συγκέντρωση των επισημότερων δωματίων στον τελευταίο όροφο.

Η οργάνωση αυτή υπαγορεύεται από λόγους αμυντικούς, μια και αρχικά οι πύργοι λειτουργούσαν σαν οχυρά ενάντια στις πειρατικές επιδρομές. Πολλά στοιχεία τους μαρτυρούν για την οχυρή τους σημασία, όπως η τέλεια έλλειψη ανοιγμάτων στο ισόγειο, οι σιδεριές, η βαριά κατασκευή της εξώπορτας, με την επένδυση λαμαρίνας, τις ξύλινες μπάρες και την πελώρια κλειδαριά, ο «φονιάς» (τρύπα απ' όπου ριχνόταν ζεματιστό λάδι) κ.ά.

Οι αρχαιότεροι από τους πύργους που σώζονται είναι μόνο πέτρινοι.

Οι περισσότεροι όμως χτίστηκαν με το μικτό οικοδομικό σύστημα που καθόρισε και τη μορφολογία τους. Ετσι, τα ανάλαφρα ξύλινα «σαχνισιόνια» που αναδύονται μέσα από έναν αυστηρό πέτρινο κορμό, διάτρητα από παράθυρα και φεγγίτες, ατενίζοντας προς όλες τις κατευθύνσεις, αποτελούν μια εικόνα μοναδική στο λεσβιακό τοπίο. Η στήριξή τους γίνεται συνήθως με εμφανή, σκαλιστά, ξύλινα φουρούσια ή καλύπτεται, όπως και το γείσο, με καμπύλη από «μπαγδατί» (ελαφριά ξυλοκατασκευή), κατά το ανατολίτικο πρότυπο.

Πάντοτε όμως η κατασκευή τους δηλώνεται εξωτερικά με τις λεπτές ξύλινες παραστάδες που το πλαίσινουν και βάζονται στο ίδιο χρώμα με τα κουφώματα. Γενικά ο διάκοσμος είναι λιτός και πάντα σε σχέση με κάποιο στοιχείο κατασκευής (πελεκητά αγκωνάρια, υπέρθυρα).

Αντίστοιχα στο εσωτερικό τίποτα δεν διαφέρει ριζικά από την επίπλωση των χωριάτικων σπιτιών. Όπως και εκεί τα έπιπλα είναι εντοιχισμένα, ξύλινα, σε οργανική σχέση με την όλη αρχιτεκτονική, μελετημένα για την καλύτερη δυνατή εξοικονόμηση χώρου και δεμένα αρμονικά με τα ξυλόγλυπτα ταβάνια και τις ταμπλαδωτές πόρτες.

Τους πύργους μιμήθηκαν φτωχότερες αγροτικές οικογένειες, χτίζοντας τα λεγόμενα «πυργέλια». Αλλά κυρίως η αρχιτεκτονική τους επηρέασε τα κοινά αστικά σπίτια της Μυτιλήνης και του Πλωμαριού. Η ποικιλόμορφη προβολή των σαχνισιών, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, αποτέλεσε το κύριο στοιχείο γραφικότητας των αστικών δρόμων. Με την επίδραση του κλασικισμού, μετά το 1850, το σαχνισίσι σταδιακά εκφυλίστηκε ή αντικαταστάθηκε με τζαμωτό, όπως στα πλουσιόσπιτα του Πλωμαριού.

Την ίδια εποχή με τους πύργους μέσα στα αστικά κέντρα χτίστηκαν

Πύργος του Καραπίπερη στους Πύργους Θερμής, από τους λίγους που είναι χτισμένοι μόνο με πέτρα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαμόρφωση του θυρώματος με τα λαξευτά αναγεννησιακά πιλάστρα και το ημικυκλικό τύμπανο, πρώιμο δείγμα επιρροής δυτικών στοιχείων. (Φωτ. «Λέσβος», εκδ. «Μέλισσα», Αθήνα, 1982).

Θρόνος του οικοδεσπότη στο αρχοντικό του Κράλλη, στο Μ'όλυβο. Το δωμάτιο που περιείχε το θρόνο ήταν συνήθως χώρος συγκέντρωσης των ανδρών για συζήτηση. Ο διάκοσμος είναι πλούσιος και η διάρθρωση της επιφάνειας του τοίχου αρμονική στη διαίρεσή της και σε οριζόντιες ζώνες και σε... φατνώματα... που εμπεριέχουν τις τοιχογραφίες.

αρχοντικές κατοικίες, από τις οποίες ελάχιστες διασώζονται. Σ' αυτές η επίδραση της Ανατολής είναι έ-

ντονη, πράγμα που φανερώνει και μια μεγαλύτερη επαφή με τον κατακτητή στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Χαρακτηριστικά η διάταξη των κυρίων δωματίων στον όροφο γύρω από ένα κεντρικό χώρο, το «χαγιάτ'», είναι μεταφορά από τουρκικά πρότυπα, όπου έχει συμβολική, κοσμολογική σημασία. Ταυτόχρονα η αρχιτεκτονική τους επηρεάζεται και από τα δυτικά αρχιτεκτονικά ρεύματα του κλασικισμού και του μπαρόκ, δείγματα των οποίων διαφαίνονται και σε λεπτομέρειες κάποιων πύργων. Το αντιπροσωπευτικότερο αρχοντικό είναι το σπίτι της Βαρελτζιδάνας στην Πέτρα.

Για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Λέσβου ενδιαφέρθηκαν πρώτοι οι Λέσβιοι διανοούμενοι της γενιάς του μεσοπολέμου, στο πλαίσιο της αναζήτησης ταυτότητας του νεώτερου ελληνισμού, που χαρακτήριζε την εποχή. Από τότε, τα λιγοστά δείγματα που διασώθηκαν από τις θεομηνίες, περιορίστηκαν στο ελάχιστο, από το γενικότερο κλίμα της άγνοιας και αδιαφορίας.

Σήμερα, αυθεντικά παραδοσιακά κτίσματα δύσκολα εντοπίζονται ανάμεσα στις νεώτερες, πιο απρόσωπες, κατασκευές. Μόνο οι πύργοι αποτελούν ένα φαινόμενο με κάποια καθολικότητα και ίσως θα 'πρεπε να ενταθεί το ενδιαφέρον για τη διάσυσή του.

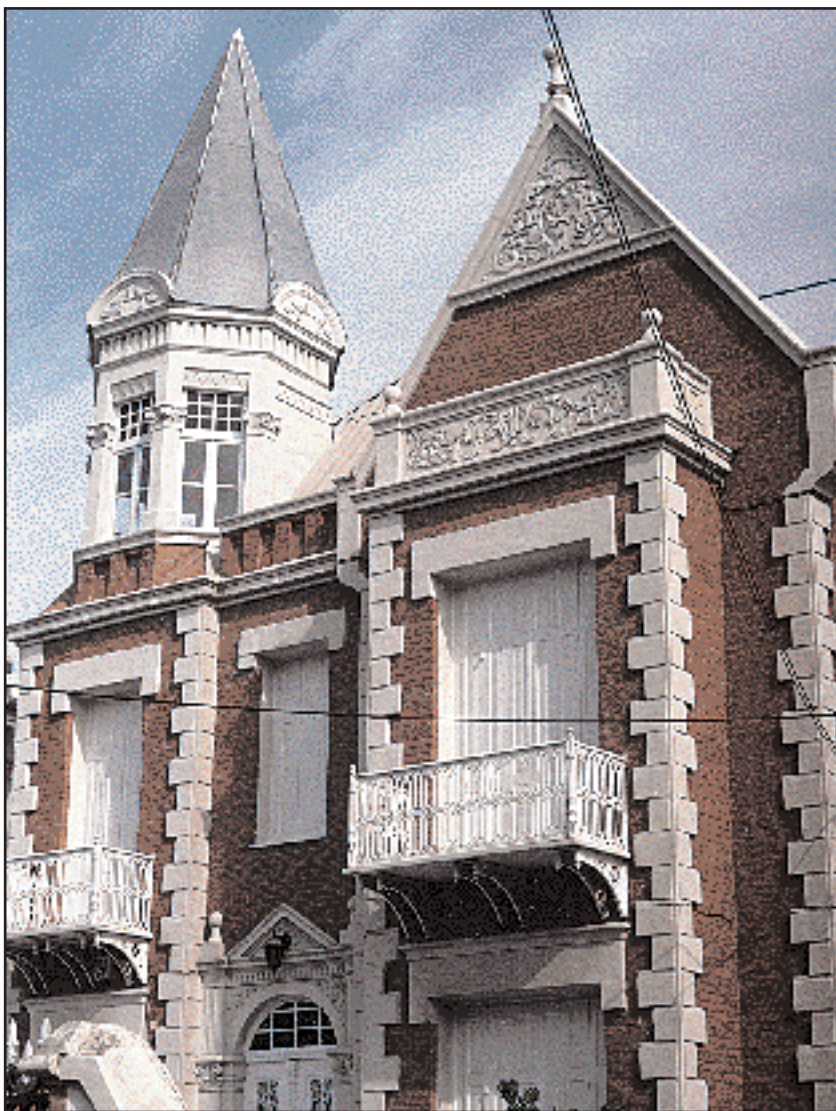
Οικία Ι. Γιανέλλη. Κτίστηκε το 1912 και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα στηλ *Picturesque*. (Φωτ.: Μίκα Λαμπροπούλου-Παπαευστρατίου).

Οικία Ι. Γιανέλλη. Κτίστηκε το 1912 και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα στη Picturesque. (Φωτ.: Μίκα Λαμπροπούλου-Παπαευστρατίου).

Η οικία Κων/νου Χατζηχριστόφα, κτισμένη το 1916 από τον παπαστρατίου).

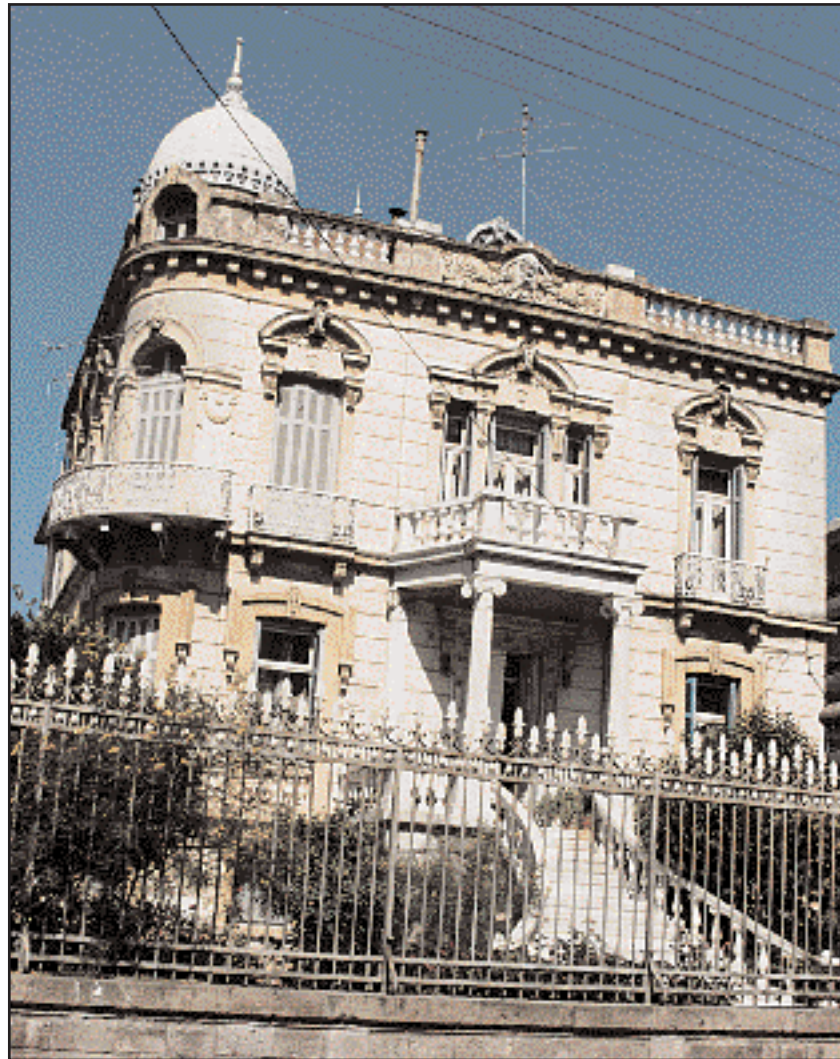
Οικία Απ. Ευστρατίου (νυν Χατζηγιάννη), σε στιλ picturesque με ανάμεικτα στοιχεία Beaux-Arts. Κτίστηκε το 1905 με σχέδια αρχιτέκτονος από τη Σκωτία και εκτέλεση Αργ. Αδαλή (Φωτ.: Στρατής Μπαλάσκας).

Η εξοχική κατοικία Αχ. Βουρνάζου, κτισμένη περίπου το 1825, σε στιλ picturesque. (Φωτ.: Στρατής Μπαλάσκας).

πό τον αρχιτέκτονα Ιγν. Βασιλειάδη, σε στιλ second-Empire (Φωτ.: Μίκα Λαμπροπούλου Παπαευ-

Η κατοικία Αθ. Φουρτούνα (νυν Χατζηγιάννου), κτισμένη το 1912 σε στιλ second-Empire (Φωτ.: Μίκα Λαμπροπούλου - Παπαευστρατίου).

της Μπαλάσας).

Τα αστικά μέγαρα

Οι κατοικίες της ανώτερης αστικής τάξης της Μυτιλήνης

Της **Ιωάννας Σωτηρίου-Δωροβίνη**

Αρχιτέκτονος αναστήλωσης στο ΥΠΕΧΩΔΕ, υποψήφιας διδάκτορος στην Ιστορία Αρχιτεκτονικής του ΕΜΠ, υποτρόφου Ι.Κ.Υ.

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ της μυτιληναίας ανώτερης αστικής τάξης που ανεγείρονται μετά το 1850, δεν παρουσιάζουν συνέχεια του μακροχρόνιου εξελιγμένου αρχιτεκτονικού προτύπου της τουρκοκρατίας. Αντίθετα διέπονται από ένα άνοιγμα προς τα ευρωπαϊκά πρότυπα, όπως ανάλογο ήταν το άνοιγμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς τη Δύση μετά τη διακήρυξη των μεταρρυθμίσεων του ΤΑΝΖΙΜΑΤ που εκδηλώνεται με τον πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό εκσυγχρονισμό των πόλεων (Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη) και την προσέλκυση ξένων και ελληνικών αρχιτεκτόνων για την ανέγερση δημόσιων κτιρίων και την ανάληψη δημόσιων έργων.

Οικονομική ανάπτυξη

Η εμφάνιση των κατοικιών συνδέεται με τη ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της Λέσβου που σημειώνεται την ίδια εποχή και που αποδίδεται σ' ένα πλέγμα ιστορικών γεγονότων, κυρίως από τα οποία υπήρξαν τα

προνόμια που εξασφάλισε ο υπόδουλος Ελληνισμός από τις συνθήκες των ρωσοτουρκικών πολέμων του 18ου αιώνα (δικαίωμα μετανάστευσης σε παροικίες του εξωτερικού, ανάπτυξη εμπορικής ναυτιλίας, κ.α.) και τις μεταρρυθμίσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του 1839 (ισοπολιτεία υπηκόων, δικαίωμα ιδιοκτησίας, κατάργηση μονοπωλίων, κ.α.).

Η Μυτιλήνη εξελίσσεται σταδιακά σε σημαντικό εμπορικό και τραπεζικό κέντρο αναπτύσσοντας την ναυσιπλοΐα, βιομηχανία και εμπορία λαδιού, ενώ γνωρίζει την αθρόα εγκατάσταση προξενικών αρχών, ταχυδρομικών γραφείων και εμπορικών οίκων, ελληνικών και ξένων. Το νησί βγαίνει από την απομόνωση αιώνων και αποκτά στενές σχέσεις με προηγμένα κέντρα της Ανατολής, Σμύρνη και Κωνσταντινούπολη, αλλά και με άλλες παροικίες του εξωτερικού. Η επαφή με τον δυτικό κόσμο θα επηρεάσει όχι μόνο την οικονομία της, αλλά και την κοινωνία γενικότερα, με νέες αξίες, δομές και αισθητικά ρεύματα, που αποτυπώνονται στον τρόπο ζωής, την τέχνη και την αρχιτεκτονική.

Οι πρώτες κατοικίες (1850-1885) ανήκουν στη μυτιληναία άρχουσα τάξη των πλουσίων γαιοκτημόνων (οι-

κία Κοντή Βουρνάζου, Χαλήμ Βέη, Δουκάκη Κουκλέλη, κ.α.) με δύο ορόφους κύριας κατοικίας και υπόγειο χώρο βοηθητικών λειτουργιών. Οι υγροί χώροι (πλουσταριό, χαμάμ, χώρος υγιεινής) βρίσκονται συνήθως σε ανεξάρτητα κτίσματα στον κήπο.

Η ζωή της οικογένειας περνά στο υπόγειο (ισόγειο προς την πλευρά του εσωτερικού κήπου) όπου η κουζίνα, τα κελλάρια, τα δωμάτια των υπηρετών κ.α.). Οι επίσημοι χώροι υποδοχής (σαλόνια, τραπεζαρία) βρίσκονταν στον τελευταίο όροφο, κατά το πρότυπο του αρχοντικού της τουρκοκρατίας, και έφεραν εσωτερική διακόσμηση με τοιχογραφίες. Η απόληξη των κτιρίων γινόταν με απλή τετράριχτη στέγη, που διασώζεται σε ελάχιστες κατοικίες, αφού στο γύρισμα του αιώνα αντικαταστάθηκε με σοφίτα.

Κατά την περίοδο 1885-1900 οι κατοικίες που ανεγείρονται ανήκουν στη νέα αριστοκρατία εμπόρων και επιχειρηματιών, με δραστηριότητες σε πλούσιες παροικίες του εξωτερικού (Αίγυπτο, Ρουμανία, Ρωσία, Σμύρνη κ.α.). Εντυπωσιακές και πολυτελείς κατοικίες ανεγείρονται στα προάστια της πόλης ή σε χώρους **Συνέχεια στην 18η σελίδα**

Συνέχεια από την 17η σελίδα

πρασίνου γύρω από το Κάστρο. Η κατοικία μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο, που ανέρχεται σε 2-5 στρέμματα, εμφανίζεται ως ένα ολοκληρωμένο, κλειστό και εξειδικευμένο σύστημα λειτουργιών, εξοπλισμού και ανέσεων που προδιαγράφουν ένα τρόπο ζωής υψηλού επιπέδου.

Αστικά μέγαρα

Η τριώροφη κατοικία της προηγούμενης περιόδου αναδιοργανώνεται εσωτερικά σε 4 επίπεδα με την προσθήκη της σοφίτας (χώρος διαμονής υπηρετικού προσωπικού), αποκτώντας ένα αυστηρά πλαίσιο λειτουργιών ανά επίπεδο. Ετσι στο υπόγειο (χαμηλωμένο ισόγειο) συγκεντρώνονται όλες οι βοηθητικές λειτουργίες, αλλά και η καθημερινή διαβίωση της οικογένειας (κουζίνα, χαμάμ, πλυσταριό, κελλάρια κ.ά.). Το υπερυψωμένο ισόγειο, *riano nobile*, αποκτά αποκλειστικά επίσημο χαρακτήρα με αλληπάλληλους χώρους υποδοχής (σαλόνια, τραπεζαρία), ενώ ο β' όροφος περιλαμβάνει αποκλειστικά υπνοδωμάτια. Στον εκτεταμένο περιβάλλοντα χώρο συνήθως υπάρχουν ο λαχανόκηπος, ο οπωρώνας, το αμπέλι, η στέρνα, το αμαξοστάσιο, το σπίτι του κηπουρού και του αμαξά κ.ά.).

Οι κατοικίες αυτής της περιόδου διακρίνονται για την υψηλή ακαδημαϊκή αρχιτεκτονική, ανάγοντας σε ευρωπαϊκά πρότυπα του *Second Empire*, *Beaux-Arts*, νεοκλασικισμού, ώστε δικαίως μπορούν να ονομαστούν «αστικά μέγαρα» (*palais bourgeois*): οικίες Ι. Γεωργιάδη, Παν. Βαμβούρη, Αχ. Βουρνάζου, Γιαν. Χριστοφίδη-Ευστρατίου κ.ά. Μια δεύτερη περίοδος αστικών μεγάρων

Οικία Αντ. Γούτου (γυν Ταπανλή). Κτίστηκε το 1905 και είναι αυθεντικό δείγμα του στιλ Picturesque. (Φωτογραφία εποχής, αρχείο οικογενείας Ταπανλή).

αναφερθέντων προτύπων (οικίες Λουκά Γούτου, Απόστολου Χατζηχριστόφα, Κων. Χατζηχριστόφα, Απ. Ευστρατίου, Αθ. Φουρτούνα κ.ά.).

Γύρω στα 1900 δημιουργείται ένας απλούστερος και συνεκτικότερος τύπος κατοικίας, που γνωρίζει ευρεία διάδοση. Στον επίσημο όροφο συνυπάρχουν οι χώροι υποδοχής που περιορίζονται σε τρεις (σαλόνι, μεγάλο χολ, τραπεζαρία) με τους χώρους καθημερινής διαβίωσης της οικογένειας (κουζίνα, καθημερινό).

Ο τελευταίος αυτός τύπος χαρακτηρίζεται από την απομάκρυνση από τα κλασικιστικά πρότυπα της συμμετρίας από την απομάκρυνση από τα κλασικιστικά πρότυπα της συμμετρίας και ιεραρχίας που προσέδιδαν μεγαλοπρέπεια και επιβολή στο κτίριο. Ο νέος τύπος με την αλληλοδιείσδυση των όγκων, τις έντονες κλίσεις της στέγης, την ασυμμετρία (κτίρια με πολυγωνική προεξοχή), εκφράζει το στιλ *picturesque* (γραφικό), ένα ευρωπαϊκό κίνημα επι-

στροφής και ανάγνωσης του αρχιτεκτονήματος ως στοιχείου του ευρύτερου φυσικού και ιστορικού περιβάλλοντος.

Αρχιτέκτονες

Η υψηλή ποιότητα αρχιτεκτονική που εμφανίζεται στη Μυτιλήνη μετά το 1850 οφείλεται σε αρχιτέκτονες εκπαιδευμένους στην Αθήνα και την Ευρώπη, ενώ για λίγα κτίρια το σχέδιο έχει έρθει από το εξωτερικό. Σημαντικότερος αρχιτέκτων υπήρξε ο Μυτιληναίος Αργύρης Αδαλής που σπουδές στην Αθήνα και το Μόναχο, συνεργάτης του Ε. Τσίλερ, που ανεγείρει 30 περίπου κατοικίες, εκτός από τα δημόσια κτίρια και τις εκκλησίες (ναός Αγίου Θεράποντα, Δημαρχείο, Α' Γυμνάσιο κ.ά.).

Ο γνωστός αρχιτέκτονας της Σμύρνης Ξενοφών Λάτρης, με σπουδές στη Βαυαρία, ανεγείρει δύο κατοικίες όπως ο Ιάκωβος Αριστάρχης, γιος του Ηγεμόνα της Σάμου, με σπουδές στη Γαλλία και Αγγλία και αρχιμηχανικός Νήσων Αιγαίου. Ο Μυτιληναίος Ιγνάτιος Βαφειάδης με λαμπρή σταδιοδρομία στη Σμύρνη όπου ανέγειρε μερικά από τα πιο σημαντικά κτίρια (Θέατρο Σμύρνης, Τράπεζα Ανατολής κ.ά.), είναι ο αρχιτέκτονας τεσσάρων μέχρι σήμερα γνωστών κατοικιών στη Μυτιλήνη. Σημαντική υπήρξε και η συμβολή των εμπειρικών αρχιτεκτόνων Δ. Μεϊμάρη και Ι. Φούσκα. Ο ζωγραφικός διάκοσμος πολλών κατοικιών οφείλεται στον φημισμένο Σμυρναίο ζωγράφο Βασίλη Ιθακήσιο, μία άγνωστη μέχρι σήμερα καλλιτεχνική του δημιουργία.

Η μυτιληναία κατοικία της ανώτερης αστικής τάξης γνώρισε ευρύτερη διάδοση με απλούστερες μορφές στη μεσαία αστική κοινωνία, αντικαθιστώντας στην πρωτεύουσα αλλά και σε ακμάζοντες οικισμούς της νήσου, την παλιά κατοικία με σαχνισί, περιόδου και επιρροής τουρκοκρατίας.

Οικία Ι. Γεωργιάδη, σε στιλ *second-Empire*. Έργο του αρχιτέκτονα Αργ. Αδαλή, κτισμένο το 1880. (Φωτ.: Μίκα Λαμπροπούλου - Παπαευστρατίου).

Ο ναός του Αγίου Θεράποντα και το Α' Γυμνάσιο
Αρρένων. Κτίστηκαν στο τέλος του 19ου αιώνα,
είναι έργα του Αργ. Αδαλή και σηματοδοτούν
την αρχιτεκτονική της πόλης της Μυτιλήνης.
(Φωτ.: Μίκα Λαμπροπούλου - Παπαευστρατίου).

Πέραμα. Δύο χαρακτηριστικοί τύποι σαπωνοποιείων. Τα πολλά ανοίγματα μεγάλων διαστάσεων στον όροφο, είναι του Ξηραντηρίου. Τα επιβλητικά κτίρια αφομοίωσαν την τεχνολογία αλλά η μορφολογία τους είναι κλασική.

Ελαιοτριβείο στο Μανταμάδο. Αρχιτεκτονική μορφή εκκλησίας ρυθμού βασιλικής της Αναγέννησης, αλλά ταυτόχρονα και μορφή βιομηχανικού κτίσματος του 19ου αιώνα.

Βιομηχανικά κτίρια

Μοναδικά ελαιοτριβεία και σαπωνοποιεία στο νησί με τους απέραντους ελαιώνες

Του **Νίκου Σηφουνάκη**

Αρχιτέκτονα, υφυπουργού Πολιτισμού

Η ΛΕΣΒΟΣ, μια γεωγραφικά απομονωμένη νησιωτική περιοχή, από τον 19ο αιώνα ανέπτυξε την οικονομία της σ' όλους τους τομείς γοργά και ανεξάρτητα. Από τα πιο γοητευτικά στοιχεία που συνθέταν και συνθέτουν τη φυσιογνωμία της Λέσβου, πολύ δε περισσότερο στις ευτυχέστερες στιγμές της ζωής της στα νεώτερα χρόνια, ήταν αυτή η αιφνίδια παράθεση και συμβίωση ενός «λόγιου» κτιρίου, με όλα τα εξωτερικά γνωρίσματα του εκλαϊκευμένου ελληνικού νεοκλασικισμού ή ενός παρθένου νεοκλασικισμού και ενός πολύ απλούστερου, με γυμνούς γεωμετρικούς όγκους, «λαϊκού σπιτιού», το οποίο μερικοί θα προτιμούσαν να ονομάσουν «παραδοσιακό», ανάγοντάς το έτσι, σ' ένα ρεύμα παλιότερο από την εμφάνιση του νεοκλασικισμού στην Ελλάδα ή, πάντως, ξεχωρίζοντάς μ' αυτό τον τρόπο την «παράδοση» απ' το νεοκλασικό μας «λογιωματισμό».

Βέβαια, τέτοιες συμβιώσεις ήταν συνηθέστερες και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας και κυρίως στα αστικά κέντρα, που συχνά μάλιστα εμφανίζονταν ως δύο παράλληλα φαινόμε-

να, μιας «παράδοσης», που εξακολουθούσε να επιβιώνει συγχρόνως προς τη διάδοση και εκλαΐκευση του νεοκλασικισμού.

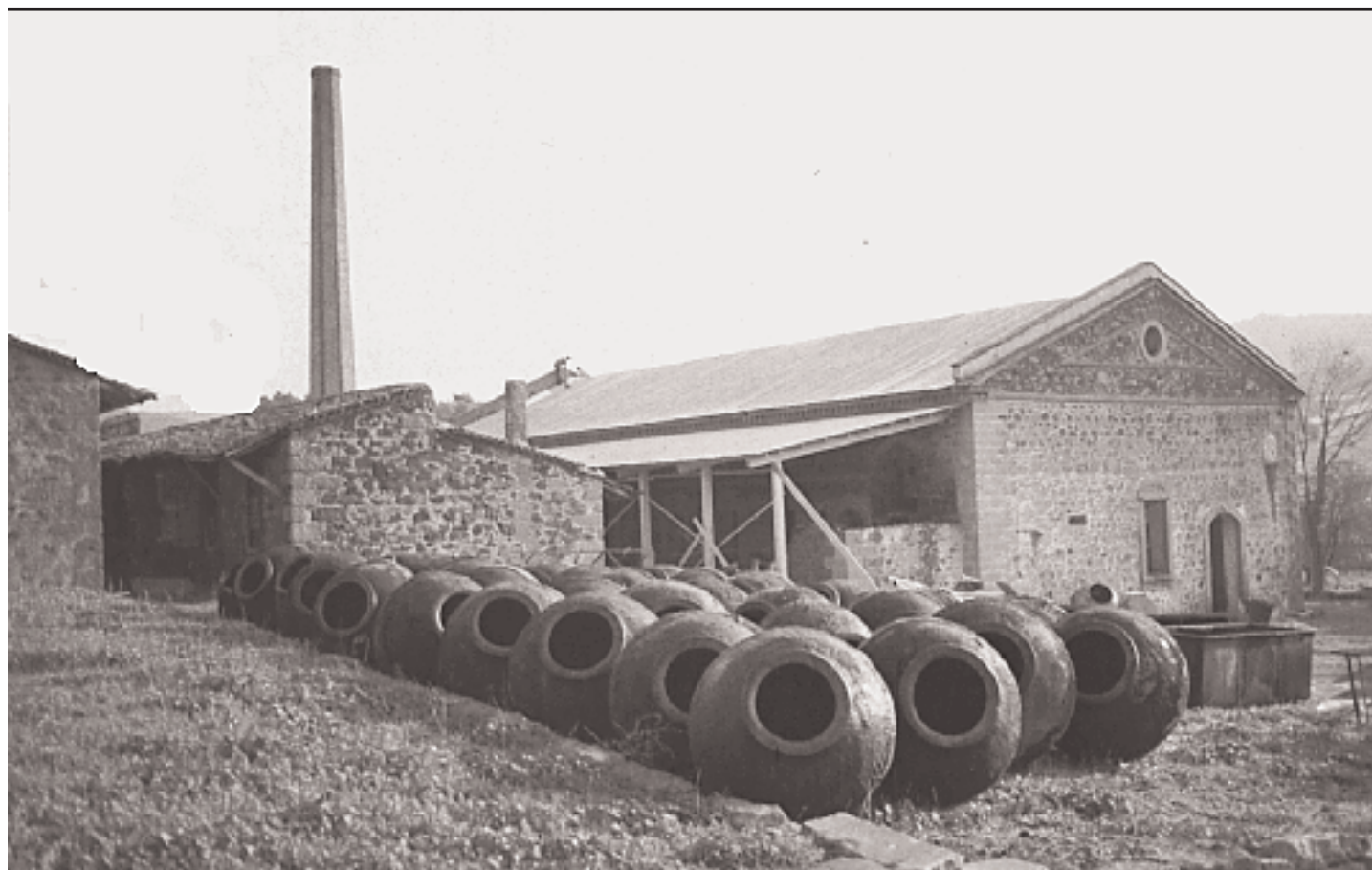
Αρμονία

Στη Λέσβο, το λαϊκό αυτό ρεύμα σε συνδυασμό με το νεοκλασικισμό συνετέλεσε στη μοναδικότητα της περιοχής, αύξησε τη γραφικότητα του συνόλου και είναι εμφανές από την πρωτεύουσα μέχρι τα πιό απόμακρα χωριά. Στα οικιστικά σύνολά τους –και στους σχεδόν 75 δήμους και κοινότητες– εξακολουθεί μέχρι σήμερα να υπάρχει αυτή η γραφική αρμονία.

Το ανεπανάληπτο της Λέσβου εξασφαλίζει κυρίως αυτό το ίδιο το άμεσα φυσικό και δομημένο της περιβάλλον. Μέσα σε κάθε οικισμό, τα διάσπαρτα νεοκλασικά κτίσματα όπως και τα λαϊκά με τις δικλινείς ή τετρακλινείς στέγες συνυπάρχουν αρμονικά με τις στέγες και τους νεοκλασικούς όγκους των εκκλησιών αλλά και των εργοστασίων. Ο όγκος μιας εκκλησίας μπορεί εύκολα να μπερδευτεί με τον όγκο και την πλαστικότητα ενός εργοστασίου επεξεργασίας της ελιάς. Τα ύψη τους, οι στέγες τους, η μορφολογία τους, με εξαίρεση το προστύλιο των εκκλη-

σιών, έχουν τις ίδιες μορφές. Ο τρούλος στις εκκλησίες δεν συνηθίζεται και οι στέγες τους έχουν ακριβώς την ίδια τεχνική και μορφολογία των εργαστηρίων.

Η Λέσβος, λοιπόν, με τους απέραντους ελαιώνες, με τα 11 εκατομμύρια ελαιόδενδρα και με κύρια παραγωγή το λάδι, ανέπτυξε μια πολύ εύρωστη βιομηχανία, τον περασμένο αιώνα, μέχρι το 1922 που άρχισε η παρακμή της, ύστερα από τη Μικρασιατική Καταστροφή. Ακόμα και στα πιο απόκρημνα βουνά καλλιεργούν μέχρι και σήμερα την ελιά. Η ελιά, λοιπόν έφερε το εργοστάσιο του λαδιού, στη συνέχεια ήρθε η παραγωγή του σαπουνιού, ακολούθησε το εμπόριο αυτών των δύο προϊόντων, η αύξηση των εργοστασίων της ελιάς και των σαπωνοποιείων που δημιούργησε επίσης τη ραγδαία αύξηση του εμπορικού στόλου. Όλος αυτός ο κύκλος δημιούργησε την πληθυσμιακή ευημερία στο νησί, στο οποίο από την απογραφή του 1961 αποδεικνύεται ότι ζούσαν 150.000 κάτοικοι περίπου, έναντι των 90.000 κατοίκων σήμερα. Το 1990, στη Λέσβο βρίσκουμε 125 εργοστάσια. Από αυτά, 57 ελαιοτριβεία, 35 σαπωνοποιεία, 17 βυρσοδεψεία, 8 αλευροποιεία, 5 πυρηνελαιοεργοστάσια, νηματοουργεία,

Αγία Παρασκευή. Το ελαιοτριβείο μετατράπηκε από τη Νομαρχία Λέσβου σε κέντρο πολλαπλών χρήσεων, διατηρώντας όμως όλο τον εσωτερικό εξοπλισμό του.

Σκάλα Πολυχνίτου. Το σαπωνοποιείο Κακάμπουρα βρίσκεται στις όχθες του κόλπου της Καλλονής. Ήταν ένα από τα πολλά σαπωνοποιεία της περιοχής, που κάλυπταν όλη την τοπική παραγωγή σαπουνιού.

βαφεία, μακαρονοποιεία, υφαντουργεία, μηχανουργεία και ορυχείο ταλκ. Η βιομηχανική αυτή ανάπτυξη συνδυαζόταν και με μια ακμή της ναυτιλίας. Μόνο στο Πλωμάρι, το 1874, υπήρχαν 120 πλοία διαφόρων χωρητικότητων, που κατευθύνονταν στη Ρουμανία, τη Ρωσία, όλη τη Μαύρη Θάλασσα, τον Πόντο, τη Σαμψούντα, την Τραπεζούντα αλλά και σε όλη τη Μεσόγειο.

Ελαιοτριβεία

Ήδη από τον 18ο αιώνα, στους μεγάλους μεσόγειους οικισμούς του νησιού, όπως της Αγίας Παρασκευής και του Πολυχνίτου, η Λέσβος έχει μεγάλη παραγωγή λαδιού. Μόνο στην κοινότητα της Αγίας Παρασκευής αναφέρονται 4 ελαιόμυλοι και αργότερα, το 1860, 13 ελαιόμυλοι. Αυτοί ήταν οι πρόδρομοι των ελαιοτριβείων και λειτουργούσαν με υποζύγια ή ήταν χειροκίνητοι.

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, η επεξεργασία της ελιάς γινόταν με πρωτόγονο τρόπο. Το ελαιοτριβείο βρισκόταν εντός του κεντρικού πυρήνα του οικισμού και συχνά στο κέντρο του. Το κτίριο ήταν απλό, χωρίς περιβάλλοντα χώρο και όλες οι εργασίες, από την αποθήκευση του καρπού μέχρι την έκθλιψη του και τη συγκέντρωση του λαδιού, γίνονταν μέσα σ' αυτό το χώρο.

Τότε, λοιπόν, περί τα 1870 άρχισαν να κατασκευάζονται και να λειτουργούν στο νησί τα πρώτα ατμοκίνητα ελαιοτριβεία. Δίπλα ή στον ίδιο χώρο των ατμοκίνητων ελαιοτριβείων ετοποθετούντο αλευρόμυλοι, που λειτουργούσαν εκμεταλλευόμενοι τον ατμό των ελαιοτριβείων. Μηχανήματα πια καινούργια, σε νέα διάταξη μέσα σε καλοχτισμένα πέτρινα κελύφη, ανέλαβαν την παραγωγή. Μεταπράτες και έμποροι που είχαν απαιτήσεις από το λάδι, έφεραν καινούργια μοντέλα. Τα περισσότερα μηχανήματα τα έφεραν από την απέναντι παραλία της ελληνικής Μικράς

Ασίας, κυρίως από τη Νέα Σμύρνη. Με αυτήν γινόταν πλούσιο διαμετακομιστικό εμπόριο. Αντιπρόσωποι κατασκευής νέων μηχανημάτων ή αντιπρόσωποι αγγλικών εργοστασίων άρχισαν να εξοπλίζουν τα καινούργια ελαιοτριβεία.

Εδώ δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτή την περίοδο το ελληνικό στοιχείο ανθεί οικονομικά και πολιτιστικά στη Μ. Ασία, αλλά και στα νησιά. Ζητώντας μια αρχιτεκτονική μορφολογία που να το εκφράζει, απορρίπτει τις παραδοσιακές ανατολίτικες μουσουλμανικές επιδράσεις και επιλέγει την ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική μορφολογία που έχει αναπτυχθεί στο κλίμα του αρχαίου ελληνικού κλασικισμού. Έτσι το κεντρικό κτίριο στο Ελαιοτριβείο, αλλά και τα άλλα συνοδευτικά κτίρια εκφράζουν την «επίσημη» αρχιτεκτονική των δημοσίων κτιρίων στην απέναντι Αιολίδα αλλά και στην Ιωνία.

Μοναδικά κτίρια

Θα δούμε λοιπόν στη συνέχεια αυτά τα μοναδικά κτίρια του 19ου αιώνα, που έχουν επηρεαστεί όπως προαναφέραμε, από την αρχιτεκτονική κυρίως των αγγλικών βιομηχανικών κτισμάτων της πρώτης βιομηχανικής επανάστασης (1760-1830), αλλά και το νεοκλασικισμό πώς προσαρμόστηκαν στη Λέσβο. Οι αντιπρόσωποι των νέων, κυρίως αγγλικών, μηχανημάτων, έφεραν ταυτόχρονα μαζί τους και τα νέα οικοδομικά σχέδια (αρχιτεκτονικά). Δεν ήταν πλέον δυνατόν αυτά να κτιστούν μέσα στους οικισμούς. Είχε έρθει η ώρα οι αναγκαίοι χώροι να γίνουν σωστά και οι κατασκευές να πληρούν όλους τους όρους καλής και γρήγορης μεταφοράς και εναπόθεσης του καρπού στον εργοστασιακό χώρο. Έτσι δημιουργούνται ειδικοί χώροι για συγκέντρωση του λαδιού, για το εργατικό προσωπικό, για τη διεύθυνση της επιχείρησης, κ.λπ. Τούτο οδήγησε

Συνέχεια στην 23η σελίδα

Το Κοινοτικό Ελαιοτριβείο Μανταμάδου. Αρχισε να κτίζεται το 1905 και από μορφολογική άποψη κατατάσσεται στα χαρακτηριστικά δημιουργήματα βιομηχανικής αισθητικής του τέλους του 19ου αιώνα. Όπως φαίνεται και στη φωτογραφία, στους οικισμούς της Λέσβου, τα διάσπαρτα νεοκλασικά κτίσματα, όπως και τα λαϊκά με τις δικλινείς ή τετρακλινείς στέγες συνυπάρχουν αρμονικά με τις στέγες και τους νεοκλασικούς όγκους των εργοστασίων.

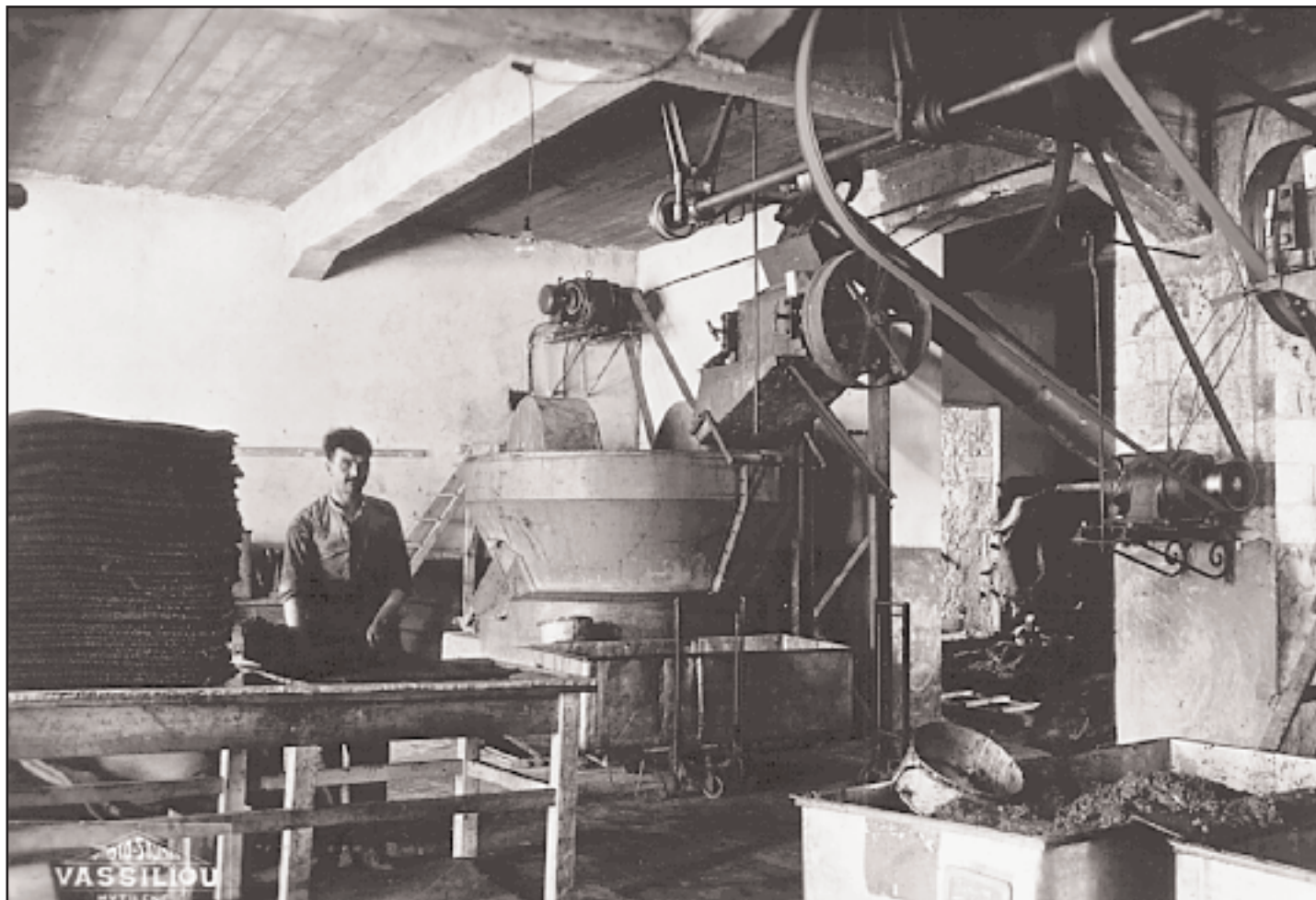
Συνέχεια από την 21η σελίδα

στην ανάγκη πολλαπλασιασμού της παλιότερης έκτασης των χώρων.

Απ' αυτή τη χρονολογία και μετά, έως το 1925 αρχίζουν, το ένα μετά το άλλο, να κατασκευάζονται τα νέα βιομηχανικά κτίρια στις άκρες των οικισμών. Η διάταξη των κτισμάτων αυτών είναι περίπου η ίδια στα περισσότερα, αλλά βέβαια πολλές φορές εξαρτάται και από τη μορφολογία του εδάφους. Η διάταξη των κτισμάτων γινόταν στις πλευρές του τετραγώνου, του τραπεζιόσχημου ή σχεδόν κυκλικού οικοπέδου. Απέναντι στην κεντρική είσοδο ετοποθετείτο το κεντρικό κτίριο επεξεργασίας της ελιάς με τη δεσπόζουσα καμινάδα του. Η στέγη ήταν συνήθως δικλινής και στις δύο μικρότερες πλευρές σχηματιζόταν με ένα συμπαγή τοίχο, τριγωνικό αέτωμα. Σ' αυτό το κτίριο, τοποθετούσαν τα νέα μηχανήματα όπως τα πιεστήρια, το καζάνι, το χώρο αποθήκευσης του καύσιμου υλικού, καθώς και τον ή τους μύλους. Δεξιά ή αριστερά της εισόδου, ετοποθετείτο το κτίριο της διοίκησης ή το γραφείο του διευθυντή της επιχείρησης. Στην άλλη πλευρά, ετοποθετούντο οι αποθηκευτικοί χώροι για τη συγκέντρωση του λαδιού. Το κτίριο αυτό είναι πάντα δευτερεύον σε μέγεθος και μέσα στο έδαφος ετοποθετείτο η κωνική βάση των πιθαριών.

Στα πιθάρια αυτά, τα «κιούπια», συγκέντρωναν το λάδι που αναλογούσε στα έξοδα των αλεστικών ή καμιά φορά τοποθετούσαν για φύλαξη το λάδι κάποιου μεμονωμένου παραγωγού. Στις άλλες πλευρές του οικοπεδικού χώρου και σ' επαφή επίσης με τα όμορα οικόπεδα, τοποθετούνται τα κτίρια εναποθήκευσης του καρπού, «Οι Μπατές». Αυτά ήταν τα βοηθητικά κτίρια, χαμηλά σε ύψος, με δικλινείς ή μονοκλινείς στέγες και με εσωτερικά χωρίσματα ξύλινα ή με συμπαγές τούβλο και ο κάθε καλλιεργητής -ελαιοπαραγωγός- είχε τον δικό του χώρο τοποθέτησης του καρπού, έτσι ώστε όταν ερχόταν η σειρά του, μεταφερόταν ο καρπός στο κεντρικό κτίριο για την έκθλιψη.

Επίσης, αριστερά ή δεξιά της κυρίας εισόδου του εργοστασιακού συγκροτήματος ετοποθετείτο το φυλάκιο, με χώρο για ύπνο, φαγητό κ.λπ. καθώς και το αναγκαίο τζάκι για θέρ-

Ελαιουργείο Ε.Π.Σ. Αγιάσου. Ο ελαιόμυλος κινείται με την κίνηση που μεταφέρεται από τους ιμάντες. Τα τσουπιά ετοιμάζονται για το πιεστήριο (φωτ: Συλλογή Αντ. Μαίλης).

μανση. Τα σαπωνοποιεία της Λέσβου είναι τυπικά παραδείγματα εργοστασιακής αρχιτεκτονικής, ήταν μεγαλοπρεπή κτίρια που κι αυτά ακολουθούσαν την εξέλιξη των ελαιοτριβείων από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά. Είναι λιθόκτιστα αλλά χρησιμοποιούν και τούβλα συμπαγή για ορισμένες στατικές ανάγκες του κτιρίου, αλλά και για την κατασκευή της κεντρικής καμινάδας του φούρνου και για τα ανώφλια των θυρών και παραθύρων, καθώς και στο γείσο της στέγης.

Τα κτίρια έχουν ορθογωνική κάτοψη και αναπτύσσονται συνήθως σε τρεις ορόφους. Στο ισόγειο, τοποθετούνται τα καζάνια, ένα ή δύο, ανάλογα με τη δυναμικότητα του εργοστασίου, η βάση του φούρνου, η αντλία του ασβεστόνερου, το ατμοκάζανο και τέλος το πηγάδι. Επίσης οι χώροι αποθήκευσης των υλικών, ό-

πως η πρώτη ύλη, η ποτάσσα κ.λπ., αλλά και μέρος του τελικού προϊόντος, εάν δεν υπήρχαν παραπλήσιοι αποθηκευτικοί χώροι. Επίσης εκεί τοποθετείται και το γραφείο της διοίκησης. Στον πρώτο όροφο ή τον ημιώροφο βρίσκουμε συχνά το παράπηγμα (ξύλινο) της δ/νσης και τις χοάνες των καζανιών απ' όπου γινόταν και η λήψη του σαπωνιού.

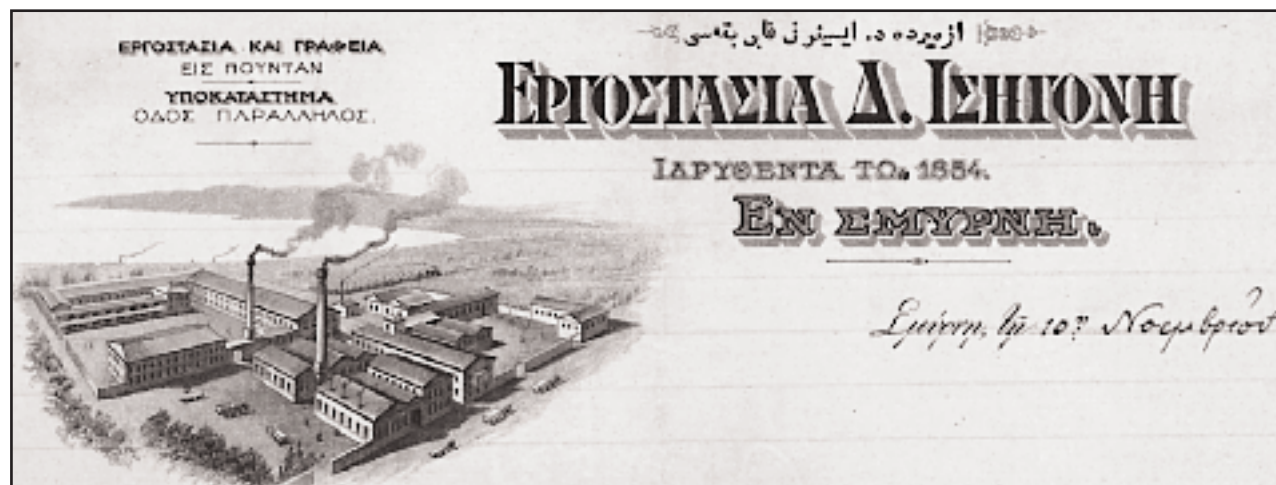
Στον πρώτο και τον δεύτερο όροφο, γίνεται η επεξεργασία (χύσιμο), ξήρανση και κόψιμο του σαπουνιού. Μορφολογικά είναι απλές κατασκευές, με μεγάλο όγκο, μεγάλη στατική επάρκεια και χρησιμοποιούν συνδετικό υλικό στη λιθοδομή τη θηραϊκή γη. Χαρακτηριστικό τους, τα πολλά υψηλά παράθυρα στους επάνω ορόφους με τους φεγγίτες και τα καρφωτά κουφώματα.

Αυτή, λοιπόν, η ανεπανάληπτη βιομηχανική, εμπορική και οικονομική

έκρηξη του 19ου αιώνα, έμελλε να παρακμάσει τον 20ό αιώνα. Αιτία της παρακμής είναι διάφοροι λόγοι και οφείλεται κυρίως: Στη Μικρασιατική Καταστροφή που έφερε τον εμπορικό αποκλεισμό του νησιού με την απέναντι ακτή, που ήταν για χιλιάδες χρόνια η βασική ενδοχώρα του νησιού. Στη μεγάλη μετανάστευση -εσωτερικού και εξωτερικού-, η οποία κορυφώθηκε στο πρώτο ήμισυ του αιώνα μας. Στην ανακάλυψη των φυγόκεντρων μηχανημάτων που έθεσαν εκτός λειτουργίας πολλά ελαιοτριβεία, λόγω της ταχύτερης και φθηνότερης επεξεργασίας του ελαιοκαρπού. Στην ανακάλυψη των απορρυπαντικών που λειτούργησε καταλυτικά στο κλείσιμο κυρίως των σαπωνοποιείων.

Σήμερα περισσότερα από εκατό μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα, μνημεία πλέον αρχιτεκτονικά, υψώνονται ερειπωμένα στο νησί της Σαπφούς και χρόνο με το χρόνο επιδεινώνεται η θέση τους. Χρειάζεται προβληματισμός, έρευνα και προτάσεις και πολλοί μπορούν να συμβάλουν, πολίτες, ειδικοί και κράτος, αν συνεργαστούν. Τους αρχαίους μας ναούς τους καταγράψαμε όπως και τα κάστρα και τις εκκλησίες μας και προσπαθήσαμε να τα προστατεύσουμε. Καιρός είναι να κάνουμε το ίδιο, αλλά με καλύτερες προοπτικές και για τον όποιο βιομηχανικό μας πολιτισμό, όπως αυτός της Λέσβου που διασώθηκε στις μέρες μας.

Ευχαριστούμε τους συνεργάτες του αφιερώματος για τη φωτογραφική κάλυψη των κειμένων τους, καθώς επίσης τον κ. Κωστή Λιόντη την κ. Μίκα Λαμπροπούλου - Παπαευστρατίου και τον εκδ. οίκο «ΜΕΛΙΣΣΑ».

Σμύρνη. Εργοστάσια Δ. Ισηγόνη, ιδρυθέντα το 1854. Από επιστολόχαρτο της 10ης Νοεμβρίου 1910. Απεικονίζει το μεγαλοπρεπές συγκρότημα των αδελφών Ισηγόνη, που προμήθευσαν με τεχνολογία όλη την Ελλάδα και τη Μικρά Ασία. Ήταν οι νικητές στον αγώνα των προσφορών που έκαναν ελληνικές και αγγλικές εταιρίες, για τον εξοπλισμό των ατμοκίνητων ελαιοτριβείων της Λέσβου, με μηχανήματα.

«Μνημειακές» βρύσες της Λέσβου

Εργα ανωνύμων τεχνιτών γεννήθηκαν
από το σμίξιμο του νερού και της πέτρας

Του **Μάκη Αεζιώτη**

ΤΑ ΝΕΡΑ και η πέτρα, άφθονα και τα δύο στο νησί, δεθήκανε αξεδιάλυτα σε προσφορά ζωής. Υδραγωγεία, υδρόμυλοι και πηγάδια, γεμίζουν απ' άκρη σ' άκρη τη γη του. Όμως, εκεί που το σμίξιμο γέννησε την τέχνη, ήταν στις κρήνες της Λέσβου. Ανώνυμοι οι τεχνίτες, οι πελεκάνοι, δεν γράψανε σε κανένα από τα δημιουργήματα αυτά, το όνομά τους. Περίπου πεντακόσιες βρύσες κοσμούν με την ταπεινή τους ύπαρξη τα σταυροδρόμια, τα εγκαταλειμμένα μονοπάτια, τα χωριά και τις κωμοπόλεις της Λέσβου.

Το γκρίζο μάρμαρο του νησιού και η πολύχρωμη ηφαιστειογενής πέτρα ήταν το υλικό. Η σμίλη στο χέρι του τεχνίτη, το μέσον. Και οι χορηγοί, που μνημονεύονται στις κτητορικές επιγραφές, η οικονομική εξασφάλιση. Η παλαιότερη «ιστορημένη», στο μοναστήρι της Μυρσινώτισσας, φτιάχτηκε στα 1577 και του Λειμώνος στα 1600. Η γραφή είναι Βυζαντινή, Νεοελληνική και Αραβική. Τα τόξα ημικυκλικά ή οξύληκτα. Τα διακοσμητικά στοιχεία, ανάγλυφοι σταυροί, ροζέτες, κυπα-

ρίσσια. Όμως σε αρκετές απ' αυτές, η πρόσοψη ντύνεται με ένα ολοκέντητο σύνολο. Ανάγλυφος διάκοσμος από φυτικά μοτίβα, σκεπάζει τη βρύση. Την κεντρική πλάκα του κρουνού, τους πεσσούς, τα επίκρανα. Εδώ, ο λαϊκός τεχνίτης μπλέκει περίτεχνα την παράδοση αιώνων αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής τέχνης με πλαστικές συνθέσεις της Αναγέννησης και του Μπαρόκ. Ανθέμια, αετώματα και λαξευτές γούρνες, μαζί με λεοντοκεφαλές απ' όπου ξεπετιέται το νερό, συμπληρώνουν το σύνολο. Ανεκτίμητα μνημεία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, μερικές χαρίζουν ακόμα το νερό τους. Σε άλλες το 'χει μετουσιώσει η παράδοση και η πίστη σε αγίασμα. Όπως αυτής, στον ανάγλυφο Ταξιάρχη του Μανταμάδου, χτισμένης στα 1662. Άλλες όμως δυστυχώς ερειπώνονται, χωρίς την πηγή της ζωής. Κάτω από την πίεση της αδιαφορίας και του χρόνου.

Ο Διψών μοι προσελθέτω εκ της δρόσου μου πιέτω κοινού πόνου και προθύμου κοινωνίας μεγατίμου τι του ύδατος διψώντι ηδίων; Ουδέν τω όντι των 1874 Μαΐου

«Στους Πύργους Θερμής. Ενα πολύχρωμο και πολύχρονο στολίδι, χωρίς νερό».

Στην Αετοφωλιά της Αργένου, το φως τονίζει τις σκιές στο ανάγλυφο μάρμαρο.

Χτίστηκε η Βρυσομάννα, «μέσα σε μια νύχτα», στα 1843 και στολίστηκε με σταυρούς, κυπαρίσσια και λουλούδια. Στον Σκόπελο της Γέρας.